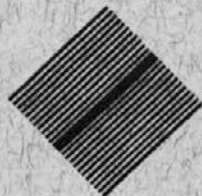

POŠTNINA PLAČANA V GOTOVINI.

B E S E D A

O SODOBNIH VPRAŠANJIH

LETO I.
ŠT. 8.-9.

Revija »BESEDA o sodobnih vprašanjih« izhaja mesečno. — Urejuje jo za konzorcij in izdaja jo za Delavsko založbo r. z. z o. z. **Pitako Vilko**. Uredništvo in uprava je v Ljubljani, Miklošičeva cesta 22/I (Delavska zbornica). Tiska »Slovenija« v Ljubljani, Wolfova ulica št. 1. (Predstavnik A. Kolman.) — Revija stane letno Din 50,—, polletno Din 25,—, četrletno Din 15,—; za Avstrijo letno Sil. 8,—; za Nemčijo RM 5,—, za vse ostale države S 150.— Naročnino je pošiljati na čekovni račun poštne hranilnice v Ljubljani, št. 16.099, telefon št. 2265. — Rokopisov ne vračamo.

Vsebina

Mirko Javornik: KJE SMO — Miško Kranjec: NOVE SMERI V SLOVENSKI LITERATURI — B. B.: TOMAŽ AKVINSKI O DELU IN LASTNINI — France Šmon: KAPITALIZEM V JUGOSLAVIJI L. 1931 — Paul Einzig: ZA KULISAMI MEDNARODNE FINANCE (Priredil V. P.). — OCENE.

KNJIGARNA NOVA ZALOŽBA

trgovina s pisarniškimi potrebščinami
r. z. z o. z.

Ljubljana
Kongresni trg 19

Vedno v zalogi vse knjige domačih in tujih založb, časopisi in revije, vse vrste pisarniških potrebščin na drobno in debelo, poslovne knjige za društva in podjetja.

Založba Cankarjevih in Finžgarjevih zbranih spisov in drugih pomembnih knjig.

JOSIP OLUP -- »TRIGLAV«

Ljubljana

Industrija perila in oblek. Obleke in perilo se izvršuje točno po naročilu. Velika izbira kamgarnov, sukna, šifona, puplina itd.

Moje geslo: Nizke cene, dobro blago.

Podpirajte neodvisen delavski tisk — pridobivajte novih naročnikov za tednik »Delavsko Pravico«, mesečnik »Besedo o sodobnih vprašanjih« in mesečnik »Mladi plamen«.

BESEDA

O SODOBNIH VPRAŠANJIH

LETO I. AVGUST-SEPTEMBER 1932 ŠT. 8-9

Mirko Javornik:

Kje smo*

Zelo umestno se mi zdi, da se je v času, ko se vse mogoče svetovno-nazorne in politične struje od nacionalističnega fašizma do skrajne levice z vsemi silami bore za mladino in jo vabijo in silijo v svoje vrste, našel list, ki nam daje priliko, da izpregovorimo sami o sebi, da v kolikor toliko sintetičnem prikazu damo pravo in nepotvorjeno sliko svojega mišljenja, svojih teženj, ciljev in slabosti. Danes se vsakdo čuti poklicanega, da piše o nas, vsi mogoči vzgojniki in ideologi bi nas radi navlekli na svoja kopita, in če se jim to noče posrečiti, ubirajo v svojih sodbah pač najpreprostejšo pot: obsodijo in zavržejo vso sodobno mladino in ji ne priznajo niti najskromnejšega, volje do kakršnegakoli dela, volje do kakršnegakoli uveljavljanja. Tistim, ki to delajo iz nerazumevanja, še skoraj lahko opravičim, tistim, ki pa greše iz jeze, ker niso mogli postati mladinski tribuni, pa ne, ker si hote devajo krinko dobrohotne zaslepljenosti, da bi z njo oblekli svoje sebične namene. Tudi obsojam tiste, ki od polnih skled pošiljajo v razne ankete in rubrike prispevke in lamentacije o propadanju idealizma in neupoštevanju starih, dobrih tradicij in vrednot. To je zanimiv, a za nas skrajno nesimpatičen vzgojniški snobizem iz obilja, ker dobro vemo, kaj naj o teh in takih ljudeh mislimo.

No, pa da končam s tem: vse skupaj dokazuje, da se je v mladini nekaj preklenilo in prevrglo, da so se v tem človeškem kompleksu izvršili neki usodni preobrati, ki bodo morda marsikje marsikaj prevrgli.

Pribijam staro trditev, da smo mi danes popolnoma drugačni kakor pa mladina prejšnjih let — recimo tistega, ki nas zdaj ob vsaki priliki skuša voditi in zametati kot skupino nekakih degeneriranih izrodkov, ki so se pojavili na interferenci dveh rodov: njihovega in nekega bodočega, ki ga upajo dočakati in ki naj bi nadaljeval njihovo mladinsko tradicijo. Stvar je pa taka: Zrasli smo v čudnih in hudih časih, popolnoma prepuščeni sami sebi. V letih, ko se včasih otrokom in mladim ljudem ni še niti sanjalo o svetu, smo mi že morali plavati po njem in življenje nas je s svojo usodno silo prijelo morda deset, petnajst, ali tudi dvajset let prezgodaj. To ni nič hudega, zmedla se je le stara pedagoška kategorizacija in klasifikacija. Bivši vzgojni učni načrti so odpovedali, zakaj pokazalo se je, da so ljudje, ki bi spadali po svojih letih v prvi oddelek tega načrta, miselno preskočili že vse kline te stare dobre vzgojne lestvice. In niso vedeli kam z njimi, zato so jih obsodili kot upornike in izrodke. Otroci, ki so sami sebi prepuščeni in zapuščeni, so ponavadi čudni.

Tako je tudi z nami. Sami smo bili v vojski, v lakoti, v zmedah, v

* Glej opozorilo uredništva zadaj.

gospodarskih pretresih in v tistem kompleksu podlosti, ki ga razumemo pod našo bivšo politiko zadnjih dvanajst ali trinajst let. Takim zapuščenim otrokom se silno ostro razvije pogled in imajo tudi navado, da mnogo mislijo in tuhtajo. Zato jih odrasli ljudje sovražijo, ker so pač drugačni kot oni.

To so bile nekake zunanje razvojne komponente, ki so nas morale privedi do tega mesta, kjer smo. Posledica tega razvoja je bila, da je mladi rod predvsem izgubil dokaj vere in spoštovanja do tradicionalnih vrednot in do vsega starega. Mladina je pač taka, kakor si jo kdo vzgoji. Nas ni nihče vzgojil v svojem smislu, zato pa nismo nikomur privesek, ne garda, ne trobenta. Nismo mi krivi, da ni tako, kot bi rada stara generacija, kriva je njena lastna vzgojiteljska nesposobnost. Seveda tisti čas, ko bi nas bil še kdo lahko v tem smislu vzgajal, so imeli naši očetje posla z visoko politiko, z gospodarstvom, z zaslužki, sploh z javnim delom in se hvala Bogu niso utegnili baviti z nami. Zato upam, da se bomo razvili konec koncev v novo slovensko generacijo, ki ne bo prisegala na stare programe, ali morda tudi ne na razne formalne etike, ampak bo vse svoje delo stavila na podlago poštenja. In to se mi zdi ena glavnih značilnosti sedanje mladine: čut za poštenost v življenju, v politiki, v družabnih odnosih in do samega sebe. Odpor do kompliciranih sistemov, ki so dostikrat le krinka za slabša človeška teženja. Kot sem že dejal, nimamo mi mladi ljudje več starega čuta in spoštovanja do tradicij, zakaj za marsikako od njih se je izkazalo, da je bila lažnjiva. Življenje, ki smo ga imeli, je moralo v nas razviti oster, kritičen pogled, ki se ne da sklepati od videzov, ampak hoče povsod do bistva. Zato ne moremo biti fanatiki kake ideje ali stranke ali česar koli, kar ni resnično. Tudi nas ne vežejo oziri na karkoli, zato lahko o vsaki stvari povemo svoje mnenje. Žalostno je samo to, da tisti ljudje, v katerih programu sta resnica in poštenje na prvem mestu, divjajo, kadar jim jo kdo skuša povedati o njih samih.

Dejstvo je, da je današnji mladi rod veliko bolj zrel, kakor pa je bila taka mladina kdaj prej. Tega ne more nihče izpodbiti. Kdaj ste pa še čuli, da bi se mladi ljudje naših let bavili s takimi vprašanji in s takimi reči kot se mi. Prejšnji rodovi morda vse življenje niso prišli do takih problemov, sredi katerih živimo mi. Mislim, da to ni znamenje nezrelosti. Trdim, da je stvariteljna aktivno pozitivna sila slovenstva edino v mladini in v oni maloštevilni, a duhovno močni četi mlajše inteligence vseh prepričanj, ki jo odločno štejemo k mladini in ki se ni hotela udinjati nobeni stranki, ker je bila s svojimi poštenimi, radikalnimi nazori odveč in skrajno neprijetna malim bogovom in oblastnikom našega naroda. Edino iz teh vrst so prišle pozitivne stvaritve zadnjih desetih let, naj bo to v ideologiji, pokretu, religioznosti, književnosti, likovni umetnosti, sploh povsod. Trdim, da stari rod brez razlike prepričanja tega ni storil, vse zunanje delo, politično, gospodarsko ali kakršnokoli ni bilo nič ustvarjajočega, ampak zgolj sekundarno-organizatorično, zgolj realiziranje kake zamisli iz drugih virov. Kolikor je v tem vrednosti in vrednot, jih priznavam, ker jih kot pošten človek moram priznati, kakor priznavam vso pravo veličino in delo prejšnjih rodov: Prešerna, Levstika, Cankarja, Kreka in vso vojsko neznanih junakov, ki so dvignili naš narod do tja, kjer je po krivdi njihovih nevrednih potomcev moral obstati. Sedanji stari generaciji pa štejem v neodpustljiv greh, da zahteva od nas, naj se izneverimo temu, česar se nismo od nje naučili, ampak do česar smo se s trpljenjem prikopali, da zahteva od nas, naj ji za skledo leče prodamo sami sebe in naj postanemo v smislu slovenske tradicije nova generacija hlapcev v narodnem, političnem, kulturnem, gospodarskem in vsakem oziru. Teh rodov je bilo v naši zgodovini že dovolj, mi bi radi videli, da bi bil zadnji tisti, ki ga bomo mi videli umreti.

Dejstvo je, da skušamo zavzeti do vsakega problema svoj pravi odnos in moram reči, da je ni važne stvari, s katero se ne bi intenzivno bavili. Temu je razlog organsko pojmovanje življenja in človeka, po katerem ni nobena panoga izživiljanja, nobena panoga pojavov manj vredna od kake druge. Iz tega sledi tudi odpor proti doslednemu poudarjanju zgolj samo duševne plati pri človeku, kar je bilo glavna oznaka prejšnje vzgoje, ki je mladega človeka dušila s samo znanostjo in kulturo in ne vem, s čim še in tako vzgajala neživiljenjske, fizično slabe in omejene specialiste, ki so prav malo odgovarjali antičnemu idealu harmoničnega človeka, kateri je bil tej vzgoji vzor. Če se zdaj velik del mladine navidez izživilja zgolj telesno, je to le docela naravna reakcija na prejšnje pretiravanje nasprotnega. Žal pa moram pripomniti, da pada v ekstreme pri tej reakciji prav tista »zlata« mladina, vzgojena po takih očetovskih načelih, katerim se mi izmikamo in da je prav v tistem tradicionalističnem delu naše mladine najbolj zaznatna in vidna duhovna degeneracija in sterilnost.

Mi vemo, kake naloge nas čakajo v življenju bodisi v narodnem, političnem, umetnostnem oziru. Ni nam treba čakati prerokov, saj sami danes najbolj objektivno in bridko spoznavamo bedo in zavoženost slovenskega življenja. Hudo je stati ob strani in čakati samo zato, ker so naši očetje ljubosumni na nas zaradi oblasti ali moči, toda stvari zore in kmalu bo nas vseh skupaj premalo delavcev za žejna polja.

V političnem oziru se mi zdi, da se je zrelost in samostojnost naše mladine jasno pokazala. Zavedamo se, kakega pomena je politična organizacija in politično uveljavljanje. Če kje velja za nas načelo brezkompromisnosti in radikalnosti, velja tukaj, ker nam bližnja in daljna zgodovina dovolj bridko kaže napačna pota naše dosedanje politike. Toda generacija, ki ni poznala načelne doslednosti drugje, se je tudi tu ni držala, morda s par majhnimi izjemami. Slabo izpričevalo za nas bi bilo, če se ne bi iz vseh polomov in porazov in izdajstev v naši politiki ničesar naučili. Prav tu se bodo združile vse pozitivne slovenske sile brez razlike nazorov, za kar so dovolj jasni znaki med mladino in zdi se mi, da bo ozki, strankarsko koritarski politiki pri nas kmalu odklenkalo. Linija naše politike je možna samo ena, za njo vsi dobro vemo.

Glede naše kulturne linije sem glavne misli povedal v eni izmed prejšnjih števil »Besede« in tudi v tem se mi zdi, da imamo mladi ljudje precej enotne nazore.

Dejstvo pa je tudi, da je današnja inteligenčna mladina versko bolj indiferentna kot so bile prejšnje generacije. Vsaj na videz, praktično se mi zdi, da bo precej isto kot je bilo, zakaj če bi bila mladina prej res tudi praktično tako verna kakor nam hočejo dopovedati razni laudatores temporis peracti, se mi zdi, da bi se tej svoji veri tudi pozneje, ko je kot generacija dobila v roke usodo slovenskega življenja, ne mogla izneveriti. Prav tista gorostastna nasprotja med teorijo in med prakso tistih, ki nas mlade pri vsakem koraku zasledujejo z očitki brezverstva ali vsaj krivoverstva, prav tisto licemersko preganjanje političnih in drugih nasprotnikov katoliškega stališča je eden glavnih vzrokov, da se je mladina morda bolj odtujila cerkvi.

To je krivda tako imenovanega političnega katolicizma, izrabljanja vere v zgolj politične in druge namene, ki nimajo s pravim smislom katolištva nič opraviti. Te ugotovitve nikakor ne dajem v smislu podobnih očitkov našega tako imenovanega svobodomiselnega časopisja, za katerega vsi vemo, kakšni so njegovi nameni in dela, ampak kot iskren človek, ki je ohranil še kolikor toliko smisla za svetost najvišjega. Kakor na vse, tako tudi na te stvari gledamo kritično, zlasti še, ker se zavedamo, da se danes tik pred splošnim soci-

alnim prelomom tudi katoliška cerkev nahaja na usodnem razpotju. Zato s skrbjo in bojaznijo sledimo besedam in korakom njenih roditeljev, le žal, da nam je kot ljudem in kot članom nekega naroda težko ob raznih odločitvah oficijelne cerkve. Žal v naših majhnih in zastrupljenih razmerah o teh vprašanjih ni skoraj niti razgovor o čem takim možen. Tudi to odbija mladega človeka, ne da bi se seveda obrnil proti religiji kot taki, saj nam je še vsem znano, da je bil zadnji in edini pozitivni in novi pokret slovenske mladine religiozno-duhovni, da pa ni rodil kljub razveseljivim začetkom temu enakovrednih sadov in da je na videz moral nehati prav po zaslugi tistih krogov, ki kot izraziti nosilci političnega katolicizma najbolj opletajo z vero, ki so si pa ob tem pokretu prav od prvih početkov z vsemi moralnimi in drugimi sredstvi prizadevali, da ga zaduše, celo proti mnenju najvišjih cerkvenih krogov in preko njih, s čemer so pač dali zadosten dokaz za svojo vernost.

Problemov je sto ali še več in napisati bi moral o njih knjigo in še se mi zdi, da jih ne bi izčrpal. Vem in verujem pa v to-le:

v prvenstvo duha nad snovjo,

v slovenstvo kot narodno, politično in kulturno realnost,

v njegovo veliko bodočnost, ki jo bomo morali ustvariti mi vsi od meje do meje,

v neizmerno bogastvo, moč in vrednote, ki so skrite v tem ubogem narodu, ki se mi zdi, da vsak dan vemo, kako ga šele v njegovem trpljenju ljubimo,

verujem v njegovo veliko narodno zavest, ki se poraja in ki bo morala tako vzrasti, da bodo junaki današnjih dni s svojimi imeni pregovor iz najžalostnejših časov našega življenja, tako kakor je bil to Efiat s tovariši iz vseh časov in zemelj,

verujem v pravico in poštenje in v nov družabni in socialni red, ki mora priti, k čemur moramo vsi mi z vsemi silami in stremljenji pomagati,

verujem v propad lažnjivih bogov in veličin, ki jih bo narod v svojem zdravju izpljunil,

verujem v slovensko kulturo in njeno rast, ki bo dala našemu narodu zadnjo in najvišjo izpopolnitev, vrednost in ceno,

verujem v ustvarjajočo silo mladega rodu, ki ve, kaj bo moral ustvariti v umetnosti in povsod zase, za svoj narod in za človeštvo,

verujem, da smo enakovredni vsakteremu narodu pod soncem in v imenu nas vseh proklinjam preroke, ki bi radi zavajali v malodušje in sužnost,

verujem, da so doberdobski grobovi, koroške žalostinke in trboveljske kletve in krvavi žulji z vseh slovenskih polj in blazna tesnoba naših duš, vse težke poti in mračni dnevi nad našo zemljo le cena za srečo in mir bodočega rodu, za svetle dneve naše zemlje in našega ljudstva.

Naročniki, poravnajte naročnino!

Miško Kranjec:

Nove smeri v slovenski literaturi

S Cankarjevo smrtjo se je završila doba, ki je prvič skušala priti svetovni ob ramo in se otresti našega starega kramljanja. Cankar, ki je delal do zadnjega, je dal s svojo smrtjo vsemu delu nekak pečat. Drugi, ki so istočasno vstali z njim, so utihnili že prej. Mlajši rod, ki je nastopil pred vojno, je prav tako že končal, razen Bevka. In tako danes nosi slovensko literaturo docela nova generacija mladih ljudi. Ne samo nenaden nastop teh ljudi, temveč tudi čas, v katerem živijo, jih loči od drugih. Zdi se mi, da je prav čas, v katerem živi, za njo značilen in odločilen. Sicer večina ni videla vojne, razen oddaleč, a je vendar važno, da raste prav zdaj, ko se še niso polegli valovi, ki so razburili človeštvo. In prav to jo sili, da išče rešitve. Isto je seveda, a vse izraziteje, v svetovni literaturi. Ta pečat — iskanja po rešitvi nosijo zlasti dela nekoliko starejših, ki so tik po vojni ustvarjali: Na eni strani proletarska pesem (Seliškar), na drugi strani religiozna pesem, iskanje v duhovnost, ki jo je predstavljal v glavnem T. Vodnik, poleg še drugih; nekoliko vstran od teh je šel M. Jarč, še bolj samo svojo pot je hodil Kosovel in Podbevšek. Umirjenejšo stezo je na drugo stran šel J. Kozak. A vse to mi dokazuje, kako nemiren je bil čas po vojni, drugič, da je od te generacije vsak zase videl rešitev v smeri, ki jo je sam začel. Cankarja ni bilo mogoče nadkriljevati in bi bilo tako delo nesmisel. Čas ni bil niti ugoden za prozo, za daljše stvari in tako se je v teh letih zelo razvila pesem, ker je pesem nekaj mimobežnega, utrinek, ujeta misel, povedana hitro v svet. V tem času pri nas nimamo mlajših prozaistov. Nihče je ni pisal skoraj in malokdo jo je bral. Prozo so lahko pisali samo umirjenejši duhovi. Zato proza J. Kozaka nima ničesar na sebi, kar bi razodevalo bližino vojne (mislim na Šenpeter), prav tako proza tedaj mladega začetnika Magajne; to sta tedaj bila edina, ki ju ni vojna povlekla v svoj vrtinec in zato tudi nista pisala pesmi.

Po desetih letih in še malo naprej je situacija povsem drugačna, in prav nasprotna. Medtem so se polegli valovi vojne, človek se je umiril. In začel je nastopati mlajši rod, ki je vojno gledal z otroškimi očmi in bil navdušen, ko je videl marširati vojake po cesti, a je pravo grozo dojel šele pozneje, ko je zorel. Zato je bila n. pr. »Mladina«, na eni strani sicer polna tega protesta in deklaracij, a prav nepristna; malo starejšega rodu: Seliškarja, Vodnika, Jarca pa ni mogla dohiteti, kaj šele, da bi šla prednje. Zato »Mladina« ni mogla ostati. Sotrudniki so se morali rešiti in rešili so se večinoma v »Zvon«, pa vendar ne več s tisto silo, ki so jo hoteli pokazati sprva. Zdi se, da pravega pesnika ni bilo med njimi po Kosovelovi smrti. Medtem pa se je izvršil še drug prevrat: umirjenejši od njih so se ukvarjali s prozo, ki je bila do tedaj nekaj manjvrednega. In ob pomanjkanju dobrih pesmi in pesmi sploh, se je tiskala proza. — In danes? Danes vidimo, da so se ljudje iz starejše generacije rešili od pesmi v prozo: mislim Seliškarja in Jarca, a tudi v splošnem so ljudje, ki so začeli šele pisati, prišli — s prozo in jim je pesem nekaj tujega.

Danes je še težko pisati o njej, ker je še mlada in ne tako izrazita, da bi jo lahko točno opredelili. Toda metati kamen v njo, bi bil največji zločin. To res niso dela, ki bi že pogledala svetu v oko, a je treba pomisliti, da je ta rod še mlad in ustvarja včasih bolj z mladostno ambicioznostjo, kot pa z neko zavestno odgovornostjo. Zavita je še včasih vse preveč v romantično

gledanje in nastrojenje s svojimi ljubezenskimi tragedijami, ne da bi šla korak naprej — do vprašanja človeka samega. A pot do večjih del in vrednot pelje vendarle tod naprej. Kdor se bo temu rešil in čim preje, prej bo šel proti umetnosti in ne pisanju zgodb in bo prišel do človeka samega. V človeku je vse, svet in nebo in pekел, izven njega je samo majhen svet, ki je pa vendarle isto kot on sam.

Pa še eno stvar opazimo ob pogledu te literature: svetovna literatura gre za določnim ciljem: vsidrati proti propadu drvečega človeka na nekaj stabilnega in mu pokazati pomen življenja, gre z isto silo in nujnostjo, kot ves socialni pokret, a z eno razliko: človeku, ki ni stroj, ohraniti vsaj najmanjši potrebni del duhovnosti in ga rešiti pred poživitvenjem. Zato se mi zdi vsa tista proletarska gonja neke umetnosti prav tako umazana, kot vsako pisanje ljubezenskih osladnih zgodb. Proletarska umetnost, če že kdo hoče tako, stoji visoko nad tistimi frazami, ki neki ljudje kontrabantajo z njimi. Kazanje sestradanih reber delavstva po svetu je prav tako gnusno kot opevanje n. pr. nesrečne romantične ljubezni. — To omenjam zato, ker se je pri nas začelo govoriti o meščanski literaturi (ki je pri nas kot kmečkem narodu prave nikoli ni bilo), in ker se k proletarski literaturi prištevajo ljudje, ki neprestano govorijo o strojih in izmozganih okostjih, ali pa celo ljudje, ki včasih samo pobožajo delavstvo po lasih.

Oboji torej, proletarski in drugi pisatelji, deloma v resnici z romantično noto, bodo morali opustiti vse tiste fraze o človeku, ki jih je naša literatura polna, in poiskati človeka samega. Človek danes noče, da bi ga gladili; in če hoče, je to napak. Človek danes potrebuje moralne opore. Naš človek potrebuje vere, če hočete: vere v Boga, vere v svojo človečnost, karkoli, potrebuje jo, ker je nima in brez nje ne more živeti. Človeštvo danes časti Mussolinija, časti Hitlerja, zato, ker je izgubilo vero v kaj pomembnejšega. Danes se v službi ideje, pa še tako blazne, lahko ubija, krati svoboda, vtepa v glavo pokorščina itd. Ljudi je treba spet prikleniti k nečemu: k zemlji, k strojem, v rove; seveda ne kot stvore kapitalizma, temveč kot človeka, ki ima telo in dušo.

To se mi zdi danes nujnejše poudariti, kot pa to, da imamo realizem in podobno. Da ves rod išče poti, je gotovo. Vsa leta po vojni so bila samo iskanje; iskanje po rešitvi človeka, vsi so gradili na tem. Če se nam do danes še ni posrečilo najti izhoda, ne leži toliko krivde na vsej mladi generaciji, kot na okoliščinah dobe po vojni, drugič pa na tem, da je za nas prepovedanih mnogo knjig.

Kljub temu je v vsem rodu mnogo volje do ustvarjanja, in čim dalje več zdravja.

B. — B.:

Tomaz Akvinski o delu in lastnini

Upravičeno je prepričanje, da je treba v vseh vprašanjih upoštevati sv. Tomaža Akvinskega. To prepričanje utemeljuje polnost njegovega miselnega sveta, ki nikakor ni kaka neuporabljiva logična univerzalnost, ampak nasprotno izredno bogata metafizična sinteza. Med temi vprašanji je tudi lastninsko pravo, ki je vzbudilo zlasti zadnja desetletja precejšnje zanimanje katoliških sociologov. Nauk sv. Tomaža o lastnini nima za nas samo siste-

matičnega pomena, ampak tudi metodičnega. Tomaž izvaja lastninsko pravo iz takih principov in ga omejuje po takih elementih, da nam more biti vzgled, da celo mora biti, če hočemo, da bo krščanski svetovni nazor prišel do svojih pravic.

Moderni gospodarski sistem, ki je podjarmil krščanskega, sloni namreč na načelih v temelju slabega svetovnega nazora. Lahko bi ga imenovali neke vrste gospodarski protestantizem. V njem je enotna le negativna stran, to je radikalen odklon od krščanstva, posebno posmrtnega življenja, pozitivna stran pa obstoja v sinkretističnem konglomeratu, ki je spojitev vseh mogočih nazorov. Zato zasledujemo v kapitalizmu najbolj grob paganizem, človeka smatra le za golo sredstvo v častihlepne zemske namene. Poleg tega najdemo čisto protestantsko pojmovanje odnosov med naravo in nadnaravo in jasne sledove vse uničujoče moderne filozofije. Volja, ki se je dvignila nad razum, pojasnjuje psihološke in historične temelje mamonizma, ki vlada svet, ki ga obsoja sv. pismo in ki je vir socialnega zla. Moderna filozofija je v svojih glavnih zastopnikih naravnost antiintelektualistična in tako najboljša zagovornica volje, ki je odpadla od resnice in razuma. Je voluntaristična, če ne v ontološkem, pa vsaj v spoznavno-kritičnem smislu. Volja s svojimi slepimi zahtevami gospodari nad degradiranim umom. Odtod relativistična etika in svetovni nazor, ki sloni izključno na težnjah emancipirane volje. Zato mora krščanski svetovni nazor zmagati najprej v filozofiji, če hoče priti do veljave v gospodarskem področju. Filozofija je bila vedno voditeljica človeštva in njene zmote so rodile zablode tudi v javnem življenju.

Nauk sv. Tomaža o lastnini moramo upoštevati iz dveh razlogov:

1. Filozofsko je dobro utemeljen. Njegov trezen intelektualizem tako temperira težnje volje, da prav jasno stopijo v ospredje težke obveznosti lastnika z ozirom na pridobivanje in uporabljanje zemskih dobrin. Lastninsko pravo utemeljuje z neizpremenljivimi metafizičnimi načeli, ki označujejo za vse čase veljavne, neizpremenljive smernice lastnine.

2. Nauk sv. Tomaža je krščanski nazor, človekova pravica do zemskih dobrin temelji na njegovi bogopodobnosti in tako ne upošteva samo posameznika ali razreda, ampak človeka sploh.

Na vprašanje, ali pripada človeku pravica do posedanja zemskih dobrin po naravnem pravu, odgovarja Tomaž pozitivno. Človek je podoba božja, zato je njegovo razmerje do zemskih dobrin podobno božjemu. Če namreč upoštevamo nujne zahteve človeka, kot ustvarjenega bitja, moremo reči, da ima človek proporcionalno iz istega razloga in v podobni meri pravico do posedanja in gospodarstva nad zemskimi dobrinami kakor Bog sam. Seveda ima tudi temu primerne dolžnosti radodarnosti in nesebičnosti. V tem je izražena kvintesenca Tomaževega nauka o lastnini, vse drugo je treba le deduktivno iz tega izvajati.

Tomažu je pravica do posedovanja dvojna:

Prvič: pravica do uporabe in drugič: pravica do lastnine.

Pravica do uporabe (ius utendi) pomeni le rabo dobrin ali uživanje sadov. Ta pravica je utemeljena v človekovi bogopodobnosti, ki obstoja v umnosti in svobodni volji. Raba predpostavlja cilj in možnost, da človek svobodno izbira sredstva v dosego tega cilja. Zato ne moremo govoriti o živalih, da dobrine rabijo, ampak samo uživajo (se hranijo). Ker pa velika večina zemskih dobrin ni usposobljenih za cilje, ki jih človek postavlja, jih mora človek šele usposobiti, to se pravi, mora jih narediti zmožne za rabo, mora jih torej obdelovati in predelovati, oblikovati in upodabljati. Zato moramo umevati Tomaževo pravico do uporabe v širšem smislu, tako,

da je vsebina te uporabe, raba v ožjem smislu in pravica ozir. dolžnost dela. Raba (usus) je torej po Tomažu uporaba kake dobrine v nek namen. To pravico mu je dal Bog, ker ga je ustvaril po svoji podobi. Brez nje človek ne more bivati, zato mu je nujna in izvira iz naravnega zakona. Umnost je torej formalni vzrok ius utendi!

Subjekt tega ius utendi je posameznik, ker je vsak individuum vrednota zase. Radi neumrljive duše ima vsak človek svoj lasten pomen v naravnem redu, zlasti pa svoj namen v nadnaravnem redu. Zato ima vsak človek pravico do eksistence — ad esse et bene esse — do proporcionalno dobre. Nihče mu ne more te odvzeti, niti sam se ne sme odpovedati tej pravici, ker nad njegovim biti in nebity ima pravico le Bog. V pravici do uporabe temelji korenika človekove pravice do posedovanja. Tomaž jo imenuje dominum radicale in je za vsakega človeka enakopravna. Po naravi ni nobena dobrina ustvarjena v večjo korist tega kakor onega. Vsak človek je enakopraven otrok in podoba božja, radi katere so dobrine ustvarjene. Iz tega razloga ima vsak individuum enako pravico do uporabljenja zemskih dobrin. Odtod pa sledi, da je pravica do uporabe skupna in splošna. Predmet pravice do uporabe zemskih dobrin je skupnost vseh zemskih dobrin. Zato moramo misliti na nedoločeno splošnost, po kateri more vsak individuum pravico do uporabe povsod izvajati. Določenemu individuu odgovarja z ozirom na njegovo osebno pravico do uporabe določen predmet v skupnosti zemskih dobrin. Ta predmet je le v tem nedoločen, ker narava ne odkazuje posamezniku določene dobrine v rabo ali z drugimi besedami: Skupnost zemskih dobrin je obremenjena s skupno in splošno rabno pravico vsega človeštva, to je vseh individuuov, ki so bivali, ki bivajo in bodo sploh eksistirali.

Iz splošne, skupne enakopravne rabe zemskih dobrin bi nastala zmešnavna. Na tako skupno rabo bi mogli misliti le v slučaju, če bi narava nudila pripravljeno, v izobilju na razpolago (kot n. pr. zrak) vse, kar je potrebno za človeško življenje in njegov kulturni razvoj. Sedaj pa, ko moramo zemske vrednote pretvarjati šele z delom, ko je treba naravo siliti k rodovitnosti in nam nudi svoje sadove le v pičli meri na razpolago, bi mogel nastati radi skupne rabe medsebojen boj in tako bi prišla individualna pravica do rabe zemskih dobrin sama v nevarnost. Da pa odgovarja določenemu individuu z ozirom na osebno pravico do uporabe zemskih dobrin tudi od strani dobrin določen predmet (dobra), moramo dodati naravnemu pravu še druga načela, ki urejajo delitev dobrin na eni strani, na drugi pa določajo kolikor mogoče najboljšo konkretno obliko pravice do uporabljanja. Potem takem pravica do uporabe zemskih dobrin ni neomejena, ampak omejena, vertikalno in horizontalno. V vertikalni smeri je omejena z ozirom na Boga, kot Stvarnika, ki je dal človeku smisel življenja v dosegi cilja nadnaravnega življenja. Rabiti sme dobrine le, kolikor so mu sredstva na potu k Bogu. V vodoravni smeri jo omejuje odnos do sočloveka, ki ima enake pravice, katerih mu ne sme nihče kratiti. Te objektivne norme vsebuje absolutna etika s socialno pravičnostjo.

Zato moremo sedaj odgovoriti na prvo in temeljno Tomaževo vprašanje: »Ali pripada človeku possessio in dominium nad zemskimi dobrinami v obliki rabe«, tako-le:

Vsak posamezen človek ima zase in z vsemi drugimi ljudmi enakopravno osebno pravico do uporabe (ius utendi). Ta je radi bogopodobnosti po naravnem pravu nedotakljiva in je ne more izgubiti, ker mu jo je dal Bog po svoji dobroti, s tem da ga je ustvaril. Ta pravica do uporabe se nanaša na celokupnost zemskih dobrin, ki jih je dal Bog na razpolago vsem

ljudem. Vendar ne smemo misliti, da ima vsak človek pravico do uporabe vseh zemskih dobrin, ampak v tem smislu, da mora človek svojo pravico do uporabe izvrševati le tam, kjer je njegova kulturna dolžnost in le nad tistimi dobrinami, ki jih v svoji osebnosti primernem položaju in po svojih zmogljivostih potrebuje, da tako izpolni svojo kulturno nalogo, ki mu jo je Bog naročil. To svojo pravico sme izvrševati prvič le v etično neoporečni obliki, v popolni podrejenosti do Boga, ki je absoluten gospodar vseh zemskih dobrin in drugič le s trajnim ozirom na enako pravico vseh drugih ljudi, da tako izpolni svojo kulturno nalogo, da zmerno uporablja dobrine v svojo osebno korist kot upravitelj in uživalec, to je, da jih vlada. Pravico do uporabe vedno kontrolira in diktira socialna pravičnost, je torej le pravica do rabe, ne pa pravica do izrabljanja zemskih dobrin in ne more nikoli biti brez socialne obremenitve. Pravica do uporabe utemeljuje torej človekovo gospodarstvo nad zemskimi dobrinami (*dominium radicale*).

Pravica do uporabe se nanaša na vse zemske dobrine, ki jih je Bog dal v uporabo ljudem brez razlike. Do dobrin, ki jih uporablja posameznik v soglasju z naravnim zakonom v svoje osebne potrebe, nima nihče drugi upravičene zahteve. Kar pa kdo poseduje čez to mejo, to pripada po naravnem pravu, torej iz pravičnosti, skupnosti (ozir. splošnosti) tistih, ki imajo do tega pravico do uporabe, to je skupnosti vseh brezposestnih in potrebnih.

Nastane pa sedaj drugo vprašanje: Sme li človek zemske dobrine posedati kot lastnino in v kateri obliki — ali kot kolektivno ali kot privatno lastnino?

Tudi na to vprašanje odgovarja Tomaž pozitivno in se odloči za delitev zemskih dobrin, ker po njegovem prepričanju skupna raba ni združljiva s sedanjim položajem človeške narave. Vendar pa ostanejo zahteve skupne rabe sintetično zvezane z lastnino, tako da lastnina, četudi privatna, ne krši pravice do rabe zemskih dobrin tistih, ki nimajo posesti.

Ker ima vsak človek po naravnem pravu pravico do uporabe zemskih dobrin in ker jo ima v ta namen, da dejanski pride do posedanja tistih naravnih dobrin, ki jih potrebuje za svojo osebnost (sicer bi bila pravica do uporabe nesmotrna), zato mora biti poskrbljeno za to, da vsak posamezen človek tudi dejanski pride do uporabljanja teh dobrin. Izkušnja človeštva pa uči, da je le malo dobrin, ki so na razpolago že kot uporabljiva in da je veliko večino dobrin treba šele z delom preoblikovati in predelati. Kako se more torej zasedanje posameznih dobrin v konkretnem slučaju izvršiti brez medsebojnega prerivanja? Vsak posameznik mora z dobrinami, ki jih že uporablja osebno, prosto in svobodno po svoji koristi razpolagati, če naj ne bo pravica do uporabe iluzorna. Vsaki človek mora torej za kritje svojih osebnih potreb na nek način posedati nujne in zadostne dobrine, te dobrine morajo biti nekako njegova lastnina.

Zgolj raba dobrine obstoja v uporabi njenih sadov. Pod pojmom dobrine razumemo vse, kar prinaša na stvari korist. Da pa lahko imenujemo koga lastnika stvari, mora biti ta stvar z njim v nekem odnosu, tako da more z njo prosto po svoji koristi razpolagati. Ta odnos je biten, ker na eni strani trajno veže stvari z jazom, da je dominus s svobodno voljo, kakor nad drugimi fizičnimi bitnimi elementi, na drugi strani pa veže podrejenost stvari posestniku, ki jo določa v svojo last. Realnost te bitne relacije pa ustvarja realno podlago, in ta je človeku delavnost, delo. Oboje je v tomizmu identično. Radi podstatne enotnosti telesa in duše v človeku ni dejavnosti, ki ne bi bila obenem delo. To delo je tem težje, čim bolj je dejavnost duševna. (II—II On. 168. a. 2.) Ontološko je lastno (*proprium*) to, kar je trajno zvezano z bistvom, nujen del, za fizično javljanje brezpogojna bistvena zahteva.

Lastnina pomeni stvarno pridobitev, prirast lastnega jaza, pomnoženje fizične osebnosti po materialnih dobrinah. Spoj stvari z lastnim jazom se vrši torej po delu, po oblikovanju dobrin, s tem da človek, kot razumno bitje vtisne dobrinam oblike, ki si jih je sam postavil kot cilj svoje dejavnosti. Človek potemtakem uresničuje v stvareh svoje ideje in tako udejstvuje svojo bogopodobnost. To je tudi narava, oziroma Bog hotel. Na ta način izvršuje človek nad stvarmi gospodstvo (*dominium*), to se pravi, usvojuje si zemске dobrine v svojo korist in se jih poslužuje kot sredstev za svobodno izbrane namene. Ti nameni pa ne smejo biti protinaravni, ampak popolnoma podrejeni Bogu in moralnemu zakonu, ki regulira človekovo lastnino. Absoluten lastnik je le Bog. Človek je le upravitelj zemskih dobrin, ki mu jih je Bog dal v upravljanje, da zadostijo njegovi kulturni nalogi. Vsako svojevoljno razpolaganje dobrin v nenravne namene je kršenje naravnega prava, božjega prava. Pravica do rabe zemskih dobrin in iz tega izvirajoča lastninska pravica je po Tomažu le sodelež na božji lastnini, le možnost in pravica do rabe tujih dobrin in radi tega spričo človekove narave omejena. Ker pa je človek po naravi socialno bitje, to se pravi, da je popoln učinek njegovega dela navezan na družbo, potem je in ostane njegova zasedba zemskih dobrin po delu vedno na nek način socialno obremenjena. Kajti vsak človek je v svojem delu odvisen od drugega dela, ki se je vršilo ali ki sploh omogoča njegovo delo. Celokupnost vseh zemskih dobrin je in ostane po naravnem pravu obremenjena po splošni pravici do rabe celokupnosti vseh ljudi. In ker je vsak posameznik v družbi poklican h kulturnemu delu po naravno neoporečnem gospodovanju narave, zato mora biti pravica do lastnine na eni strani v taki enakosti posameznikov, da je vsakemu možno pravico do uporabe praktično izvajati, na drugi strani pa mora imeti vsakdo jasno pred očmi dejstvo, da tisti, ki ne dela, tudi ni lastnik in ne more biti, ker je brezkoristen človek, ker družbi jemlje, ničesar pa za to ne daje. Delo je edini naravno-praven pravir lastnine, vsi drugi izvirajo iz njega. Tvorni vzrok lastninske pravice je po Tomažu delo, toda racionalizirano, na vse ljudi proporcionalno razdeljeno (II—II, *Quidlibet* VII 17, 18).

Bistvo lastninske pravice je pravica razpolaganja in uporabljanja dobrin, ki jih človek poseda na podlagi naravno neoporečno opravljenega dela. Je sama ob sebi razumljiva posledica iz splošne pravice do uporabe. Tomaž jo imenuje »*ius procurandi*« in »*dispensandi*« ali »*dominium actuale*« oz. »*formale*«. Bistvo lastnine je torej dobrina, ki si jo človek pridobi na podlagi osebnega, naravno neoporečnega dela, da jo svobodno upravlja in z njo razpolaga, to se pravi, da lastnik sam brez drugih razpolaga z njo v svojo rabo, vendar ne tako, da bi pri tem kršil pravico do uporabe vseh drugih. To, kar potrebuje individuuum za osebne namene, tega mu ne sme nihče vzeti, do tega nima nihče drugi pravice do uporabe, do tega splošna pravica do uporabe nima veljave. Le to, kar kdo poseduje preko svojih osebnih zahtev, mora radi splošne pravice do uporabe dati na razpolago skupnosti v določeni obliki, tako da morejo priti do uporabe preostanka vsi tisti, ki ne posedujejo. To pripada po naravnem zakonu skupnosti.

Vedno in vedno je treba poudarjati, da je človek le upravitelj božjih dobrin. Saj Tomaž močno naglašča, da človek ne poseda zemskih dobrin z ozirom na njih rabo kot lastnik, ampak kot skupne za vse ljudi in pravi, da naj jih tako upravlja, da bo lahko vsakdo prišel s svojimi pravicami do veljave (*Qu 66. a. 2. c.*). Torej tudi do družbe ni lastnik neomejen in suveren lastnik, ker je človek od družbe odvisen. Treba je ločiti dvojno prvenstvo in dati vsakemu svoje: *Individuum* ima »*prioritas generationis*«, družba pa

»prioritas perfectionis«. Zato ima družba vedno pravico do dela lastnine posameznika, ker je vsako delo odvisno od družbe.

Na Tomaževo vprašanje, ali sme človek posedati zemске dobrine kot lastnino, moremo odgovoriti:

Lastninska pravica (ius proprietatis) je pravica, da se zemске dobrine, pridobljene na podlagi npravno neoporečnega dela upravljajo z izključitvijo drugih svobodno v svoje namene, v kolikor se ne kršijo s tem tuje pravice. Je to pravica upravljanja in razpolaganja (ius procurandi et dispensandi) v npravno pravilno uporabo, ne pa v izrabljanje zemskih dobrin. Ta človeška lastninska pravica ni absolutna, samostojna in neomejena, ampak je ravno tako kakor pravica do uporabe obremenjena z npravnimi dolžnostmi do Boga in družbe. Kar pa poseduje lastnik odveč, to je po naravnem pravu dolžan iz pravičnosti dati celokupnosti tistih, ki potrebujejo. Lastninska pravica v pomenu, da ima človek naročilo podvreči si zemске dobrine na podlagi dela, torej preoblikovane dobrine podrediti svoji volji, jih uporabljati in razpolagati z njimi v svojo korist v okviru pravice do uporabe, je dana človeku z bogopodobnostjo in z njo zvezano dolžnostjo dela. Je torej kot taka naročilo po naravnem pravu.

Ostaneta nam še vprašanja: prvič ali je subjekt lastninske pravice posameznik ali družba in drugič, v kateri obliki naj se konkretno uveljavi lastninska pravica.

1. Družba ne more imeti po naravnem pravu ekskluzivno lastninske pravice in človekova posest ne more biti ekskluzivno določena kot kolektivna lastnina. To je prvi del Tomaževe teze. Individualna pravica do uporabe (ius utendi) je pred splošno družabno pravico do uporabe. Toda ta pravica do uporabe v ožjem smislu pa, kakor smo videli, v sedanjem naravnem redu ni možna, temveč je možna le pravica do uporabe v širšem smislu, v katerem je obsežena človeška dejavnost, torej delo. Če pa delo prilastuje človeku dobrine in ustvarja lastninsko pravico (ius dispensandi), potem individualna rabna pravica načelno ne more nehati, ampak je le omejena po meri tujega vpliva na delo. Družba potem takem ne more zahtevati ekskluzivne lastninske pravice in ne more veljati kot določen subjekt lastnine.

Tudi individuum ne more biti po naravnem pravu ekskluzivno subjekt lastninske pravice in ne more zahtevati zase neomejene zasebne lastnine in lastnine brez družabne obremenitve. To je drugi del Tomaževe teze in je ravno antiteza prvega dela. Individuum je šele v družbi zmožen življenja, da popolnoma udejstvi svojo bogopodobnost. Šele v skupnem delu z vsem človeštvom zamore posameznik popolnoma izkristalizirati svojo bogopodobnost tudi v preoblikovanju naravnih dobrin. K temu je še treba poudariti, da ima vsakdo izmed soljudi kot podoba božja iste pravice kakor on in da človek ne sme kršiti teh pravic pri svojem delu. Zato ima vsa človeška družba po meri svojega sovpilva na posameznih delovnih produktih svoji avtonomnosti primerne pravice do lastnine, neglede na obremenitev preostanka po splošni rabni pravici brezposestnih. Tako mora individuum svoje produkte z družbo deliti. Naravno pravo torej pušča subjekt lastninske pravice nedoločen. Toda iz analize obeh skrajnosti sledi, da ne more biti ideal načelno niti v čisto kolektivni, niti v čisto privatni lastnini, ampak v lastnini, ki je sinteza obeh, to se pravi: ali v kolektivni posesti s popolno in garantirano individualno pravico do uporabe ali v privatni lastnini z odgovarjajočo družabno obremenitvijo in s popolno splošno pravico do uporabe.

Človekova narava kot taka zahteva po naravnem pravu le brezpogojno rabo dobrin, ki so nujne in zadoščajo za življenje. Kajti človek sploh živeti ne more, če ne rabi zemskih dobrin. Bog je človeka z naravo, ki mu jo je

dal, ravno navezal na rabo zemskih dobrin. Vsemu človeštvu je dal na razpolago celokupnost vseh stvari. Toda deleži v naravi niso za posameznike določeni. Razdelitev se mora šele izvršiti. Ta se izvaja na temelju dela. Ker pa je delovnemu produktu kateregakoli človeka obenem priključeno delo vsega človeštva in ima torej vsak delovni produkt pečat bogopodobnosti mnogih ljudi, nastane vprašanje, komu pripada lastninska pravica, individuu ali družbi.

Naravno pravo samo iz sebe ne daje nobene odločitve, v kolikor je le pravica do uporabe vsakemu človeku zagotovljena. Individualna pravica do rabe vsakega posameznega človeka pa je na sebi in za sebe zasigurana tako v zasebni lastnini z družabno obremenitvijo kakor v kolektivni posesti z zajamčeno individualno rabno pravico. Obe obliki lastnine sta po naravnem pravu dopustni in o prednosti ene ali druge morajo odločati drugotni razlogi, ki ne izvirajo naravnost iz naravnega prava.

Sv. Tomaž se odloči za privatno lastnino z družabno obremenitvijo in pravi, da sedanjemu položaju človeške narave, ki je nagnjena k slabemu, bolj odgovarja ta oblika, dočim je kolektivna oblika le ideal in možna le v družbi, ki je po milosti božji popolnoma ozdravljena.

Privatna lastnina je upeljana torej po občem človeškem pravu, ki ga imenujemo *ius gentium*. Naravno pravo utemeljuje samo na sebi človeku le rabno pravico in zahteva nemoteno izvrševanje te pravice, do konkretne oblike te pravice pa je indiferentno, to se pravi, vsaki obliki rabe, ki ne ogroža splošno rabne pravice, daje popolno veljavo. Obče človeško pravo (*ius gentium*) pa ustanavlja lastninsko pravico v obliki privatne lastnine in diktira moralno nujnost samostojnega razpolaganja in upravljanja zemskih dobrin. Obseg te lastninske pravice pa ni bliže normiran v občem človeškem pravu. Vsaka oblika *dispensandi* in *procurandi*, ki ne kali miru in ne zmanjšuje veselja do dela, je sposobna ustreči diktatu občega človeškega prava. Ker pa je nadaljnje izkustvo človeštva našlo mirno sožitje brezdvomno le v zasebni lastnini, ker so bile združitve na kolektivni lastnini le izjeme, pravi Tomaž, da je človeško pravo dalo prednost zasebni lastnini. »*Secundum ius naturale non est distinctio possessionum, sed magis secundum humanum convictum, quod pertinet ad ius positivum*« (II. II. Qu 57, a. 2. in 3.). »*Unde proprietatis possessionum non est contra ius naturale, sed iuri naturali superadditur per adinventionem rationis humanae.*«¹

Tomaž pripisuje torej upeljavo zasebne lastnine pozitivnemu pravu, toda ne v tem zmislu kakor da bi bili pozitivni zakoni viri tega prava, ampak kolikor se sploh vsaka družabna pogodba ali dogovor (kontrakt) imenuje pozitivno pravo, sicer pa je za Tomaža nebitveno, komu pripada ta ali oni del zemlje. Zdaj razumemo, zakaj v sociologiji Akvinca ne tvori centralnega vprašanja lastnina, ampak mu je ta le logična konsekvence splošne rabne pravice, ki tvori Tomažev nauk o lastnini. Pravi namreč, da vse oblike lastnine izvirajo iz tega, kako se pravica do rabe vrednoti.

Ius gentium je po Tomažu poleg čisto naravnega prava samostojen vir prava, vendar ne tako, da bi bilo od naravnega prava popolnoma neodvisno. Naravno pravo gleda stvari po njihovi nujni naravni določbi in postavlja neizpremenljive norme. N. pr. zakon! Tako je tudi pravica do rabe zemskih dobrin neizpremenljiva naravno pravna norma, ker človek brez nje sploh ne more živeti. Če pa gledamo te naravnopravne norme v njihovih odnosih do

¹ »Po naravnem pravu ni razločka v lastninski obliki temveč bolj po človeškem sožitju, kar je stvar pozitivnega prava.« — »Zato lastnost lastninskih oblik ni protivna naravnemu pravu, temveč se izpopolnjuje po iznajdbah človeškega razuma.«

konkretnih okoliščin, ki jih ni ustvarila samo narava, ampak je sodeloval človeški um, potem so to predpisi, ki so naravni le v določenih slučajih. Če so namreč konkretne okoliščine splošno veljavne za celotno človeško naravo, potem nastane *ius gentium* ali splošno človeško pravo. Če pa so okoliščine dane le v neki meri, potem nastane pozitivno pravo. N. pr. monogamija.

Iz tega vidimo, da se pravica do uporabe zemskih dobrin od zasebne lastninske pravice razlikuje že v daljnih vzrokih. Načelo rabne pravice je božja volja, to je naravno pravo, načelo lastninske pravice v obliki zasebne lastnine pa je tokratna splošna sodba človeštva, tokratno obče človeško pravo.

Lastninska pravica je torej ekskluzivna v tem, da upravlja in razpolaga z lastnino lastnik sam brez drugih. Z ozirom na rabo pa mora lastnik tako razpolagati z dobrinami, da pridejo dejansko do nje tudi tisti, ki imajo enako rabno pravico zemskih dobrin, nimajo pa lastnine in so torej brezposestni. To ni za lastnika le goli nasvet, ampak dolžnost iz naravnega prava po socialni pravičnosti, da da soljudem priliko za delo. Saj smo videli da je v pravici do rabe obsežena tudi pravica oziroma dolžnost dela. To se pravi, neko število ljudi, ki žive, četudi nedoločeno, je intabulirano na to lastnino, ker so po naravi upravičeni živeti iz nje. Lastnik ima to predpravo, da sam določa osebe, ki jih sprejme v skupno obdelovanje in uporabljanje.

Toda družabna obremenitev še ni izčrpana po splošni pravici do dela. To delo prinaša namreč pri racionalnem gospodarstvu več sadov, kakor je za posameznika strogo potrebnih, tako da se začne bogastvo v pravem smislu in nastopi preobilje. Tu pa pravi Tomaž: »Res, quas aliqui superabundanter habent, ex naturali iure debentur pauperum sustentationi«. ² Citira sv. Ambrozija: »Esurientium panis est, quem tu detines, nudorum indumentum est quod tu recludis; miserorum redemptio et absolutio est pecunia, quam tu in terram defodis«. ³

Tudi s preobiljem dobrin lahko razpolaga lastnik, toda le v socialne namene. Tudi tu je svoboden v določanju namenov, ne more pa se odpovedati tej dolžnosti, da ne bi odstopil preostanka tistim, ki so pod skupnim imenom »pauperes«. Tu velja: Delo delazmožnim, miloščino delanezmožnim! Razumeti moramo, da ta miloščina temelji na socialni pravičnosti in ne na caritas, kakor danes to večina razume. Zato imajo brezposestni oziroma brezposelni čisto prav, da zahtevajo samo svoje kapitalne naravne pravice po socialni pravičnosti. Uporabljati pa preostanek v luksusu, se pravi naravno pravo kršiti in teptati socialno pravičnost, ki daje vsakemu svoje in biti kriv mnogih grehov, ki jih delajo na ta način v svojih človeških pravicah prikrajšani ljudje v svoji bedi in pomanjkanju.

Zdaj lahko odgovorimo na zadnje vprašanje, ki ga stavi Tomaž: Ali sme človek posedati zemške dobrine kot svojo zasebno lastnino? Odgovor je pozitiven. Privatno lastnino z družabno obremenitvijo je upeljalo nekoč kot redno konkretno obliko lastnine obče človeško pravo, ker je tedaj najbolje zagotavljala in pospeševala red v družbi, družabni mir in veselje do osebnega dela in ker je najbolj odgovarjala duhovnemu mišljenju človeštva z ozirom na njegovo tedanje stanje.

Razmerje med pravico do rabe zemskih dobrin in pravico do zasebne lastnine lahko označimo kot nedoločeno k določenemu, splošno h konkret-

² Stvari, ki jih imajo nekateri v izobilju, po naravnem pravu pripadajo vzdrževanju ubogih.

³ »Lačnim gre kruh, ki ga ti zadržuješ; nagim obleka, ki jo ti zaklepaš, ubogih rešitev in eksistenca je denar, ki ga ti zakoplješ v zemljo«.

nemu, genus k species. To se pravi naravni zakoni so splošni in neizpremenljivi in veljajo za vse čase, konkretna naobračba teh zakonov pa je združena s človeškim elementom in kolikor določa zakone človeški razum, toliko so ti zakoni izpremenljivi in se morajo izpreminjati, da morejo naobračati večni zakon na spremenjene razmere. Kakor vsebuje species vso bistveno splošno vsebino genus, tako mora konkretna oblika zasebne lastnine vsebovati vso bistvenost splošne rabne pravice, zato mora biti obremenjena s splošno, skupno in enakopravno pravico do uporabe zemskih dobrin.

Tomažev gospodarski sistem je čudovit v pravičnosti, katera je centralni regulator vsega človeškega življenja, in je najbolj konkretna naobračba naravnih principov na takratne razmere, in sicer na cehovsko rokodelstvo in fevdalno agrikulturo. Ker pa v vedno se spreminjajočih gospodarskih razmerah niso dovolj konsekventno ločili večno veljavna naravna načela od spremenjenih gospodarskih razmer, je nastalo nesporazumljenje, kakor da bi bila srednjeveška lastninska oblika za vse čase sankcionirana po naravnopravnem načelu lastnine. Popolnoma jasno je, da so se gospodarske oziroma produkcijske razmere bistveno izpremenile v času sedmih stoletij. V gospodarstvu, v katerem je posameznik obvladal produkcijo, je samo zasebna lastnina edino upravičena oblika. Veliki strojni obrati, katere morejo obvladati le velike kolektivne delovne sile, **pa zahtevajo kolektivno obliko lastnine**, kajti lastninske razmere se morajo vedno kriti s produkcijskimi razmerami. To ni le v skladu z naravnopravnim načelom lastnine, ampak je nasprotno edino pametna in upravičena naobračba naravnopravnega načela na spremenjene gospodarske razmere. Kakor bi bilo v času individualnega rokodelskega načina produkcije splošna kolektivna lastnina nad delovnimi sredstvi nedovoljeno kršenje človekove osebnosti, tako je danes **privatna lastnina nad delovnimi sredstvi na podlagi kapitalističnega načina produkcije zasužnjevanje delavskih mas in kršitev osebne svobode.** (Ernst Schütz, Eigentum, Werkhefte Junger Katholiken, Feb. 1932.) V obeh slučajih ostanejo neizpremenjena neizpremenljiva načela, izpremenile so se samo razmere in z njimi oblika.

Ne velja pa ugovor, da je kolektivna lastnina, le ideal, ki ga pa vsled greha ni mogoče doseči oziroma se mu bližati, »Kristjani so dolžni grehu v družabnih pojavih postaviti meje, ga zajeziti in družbo preobraževati v duhu Kristusovem. Lažnivo je dokazovanje starokopitnega in buržujškega krščanstva, da je človeško družbo zaradi greha nemogoče preosnovati v duhu pravičnosti. Resnica je nasprotno, da je treba družbo preosnovati prav zato, da napravimo red in omejimo družabne pojave in vplive greha. Ako resnica in pravica noče preosnovati družbe, jo bo pa korenito preosnoval greh z grešnimi močmi.« Tako ruski filozof Nikolaj Berdjajev (»Kraljestvo božje«, 1932, št. 2, str. 25.).

Če zdaj sumiramo gornji Tomažev nazor in ga naobrtno na dvajseto stoletje, lahko zaključimo s trditvijo, da bi se sv. Tomaž, kot se je v trinajstem stoletju na podlagi privatne produkcije za privatno, na temelju svoje delovne teorije in tokratne družabne produkcije odločil danes za kolektivno lastnino in krščanski kolektivističen gospodarski sistem.

France Šmon:

Kapitalizem v Jugoslaviji leta 1931

(Končano koncem marca 1932.)

Večkrat se nam je že očitalo, da smo se zarili v golo teorijo in čisto zanemarili prakso sodobnega zlasti našega domačega gospodarstva. Da temu ni tako, naj pokaže tale sistematičen pregled našega gospodarstva v l. 1931., ki z zelo realnimi dejstvi podpira naše trditve in zahteve. V glavnem je povzet po knjigi »Narodno gospodarstvo v Jugoslaviji v l. 1931«, ki jo je izdal oddelek za ekonomski študij Narodne banke kraljevine Jugoslavije v Beogradu l. 1932.

V uvodu pravi to poročilo, da se nade, da pride l. 1931 do normalnih razmer v svetovnem gospodarstvu, niso uresničile. Vsa gospodarska delavnost je bila v tem letu silno oslABLJENA. V začetku leta so sicer kapitalistični ekonomski mislili, da se bodo vsled pocenitve surovin in izobilja kreditov ozdravile zle razmere; seveda se to vsled nasprotij med produkcijo in trgi ni moglo zgoditi, temveč je nasprotno razvoj prilik v svetovnem gospodarstvu zlasti jeseni 1931 zavzel katastrofalno obliko. Vsled propada številnih finančnih zavodov v srednji Evropi (Kredit Anstalt) je kreditiranje inozemstva v Srednji Evropi prenehalo. To je imelo za posledico propad ogromnega števila podjetij. Vendar niti odložitev reparacij niti podaljšanje rokov kreditov ni moglo preprečiti panike, ki je nastala med vlagatelji bank in posojilnic. Zato je država na predlog bankirjev uporabila radikalne ukrepe, to je moratorij za izplačevanje vlog.

Vsled nesigurnosti investiranega kapitala so mnoga podjetja ustavila delo. Brezposelnost je namah ogromno narasla. Cene so ponovno padle. Trgovina in obtok bankovcev pada. Državni dohodki se manjšajo, inozemska trgovina pada, devize za nakup surovin se ne izdajajo več, tok svetovnega gospodarstva pa dobiva vedno bolj kaotičen karakter.

Jugoslovanski izvoz je dozdej vedno v zadnjem četrletju dosegel svoj maksimum. Lani je bilo ravno obratno, tedaj se je izvozilo manj kot v vsakem od prejšnjih četrletij. Celoletni izvoz je nazadoval za 30%, v zadnjem četrletju za 37%, v primeri z l. 1929 celo za 57%, to je več kot za polovico. Index cen živine je lani padel za 28 točk, v zadnjih 3 mesecih za 12. Cene industr. produktov pa celo leto samo za 4.3 točk. Hranilne vloge so v zadnjih 3 mesecih padle za 1.1 milijarde Din. Promet efektivnih borz istočasno za 21%, produkcija premoga za 11%, železne rude za 74%, lesna industrija za 50%, kožna, težka, strojna itd. industrija za nad 50%. To je torej slika kapitalistične prosperitete v Jugoslaviji. Avtor gornje knjige končuje uvod z veselimi optimizmom, da se bo kriza sigurno ustavila in razbila na naših malih poljedelskih posestvih, ki so jako odporna in se hitro akomodirajo. Tudi bo naše narodno gospodarstvo našlo dovolj energije, da preboli krizo v požrtvovalnosti našega naroda, ki da je v zgodovini premagal že toliko raznih zaprek.

Denarni trg.

Tu razlikujemo pri nas lansko leto dve periodi. V prvem polletju so se znaki svetovne krize šele pojavljali in je bilo še dosti kreditov. Ta čas karakterizirajo velika likvidnost, intenzivno naraščanje hranilnih vlog, mnogo kreditov in padanje aktivne in pasivne obrestne mere. K temu je prišla še zakonska stabilizacija dinarja koncem junija, ki je rehabilitirala dinar v inozemstvu. Akcije PAB so bile takoj pokupljene, stabilizacijsko posojilo je bilo že tekom

nekaj dni podpisano. Tudi na borzi se je še tedaj imenitno trgovalo. Mir pred viharjem.

Toda od konca prvega polletja dalje se je situacija stalno slabšala. Tuje države so svoje kredite repatriirale, pri nadaljnjih operacijah pa se države skrajno rezervirano. Posli na finančnem trgu so bili vedno bolj otežkočeni. Kreditne operacije pojemajo in obrestna mera začne rasti. Veča se dviganje vlog in tezavriranje gotovine, kar spet onemogoča kreditiranje. Kulminacija je bila konec septembra in šele novembra so se povrnila normalne razmere. Bogatini so seveda spravili imetje na varno v tuje valute, delovno ljudstvo pa itak tudi pri moratoriju in inflaciji nima ničesar izgubiti. Dinar je (s pomočjo francoskih posojil) ostal vse leto na inozemskih borzah kolikor toliko stabilen. Švicarski frank je tekom leta narastel samo od 1095.9 na 1099.5, frank, dolar, lira in Kč pa so celo za nekaj par padli. Angleški funt pa je padel od avg. do dec. od 275.22 na 191.31 Din. Kakšno je pri nas pomanjkanje tujih deviz, se vidi iz tega, da je vrednost deviz in inozemskega denarja padla od 28. junija do 31. dec. od 751 na 338 milijonov Din, do 31. marca celo na 177 milj. Din. Obtok bankovcev je padel od 8. oktobra do 31. marca od 5.306 na 4.823 milijonov Din do 31. dec. 1929 je bil ca. 6 milijard Din. Čisti dobiček N. B. je znašal 96.000.000 Din in dividenda 13.3%.

Bankarstvo.

Za jugosl. denarne zavode je bilo l. 1931 po vojni najtežje. Po statistiki N. B. o gibanju glavnih bilančnih pozicij 20 največjih jugosl. bank vidimo, da je njihova likvidnost (gotovina in obligacije, s katerimi razpolagajo) konec 1930 dosegla 400 milijonov Din, padla do konca avgusta 1931 na 237 konec okt. 168. konec decembra pa je bila zopet toliko kot marca, t. j. 270 milj. Din). Krediti (posojila) na tekoč račun so padli od aprila do dec. od 5.15 na 4.27 milijard Din. Statistika N. B. kaže, da so se hranilne vloge v države gibale lani takole: 1. jan. 13.88 milijard, konec junija 14.24, konec dec. 12.23. Več kot 2 milijardi Din je bilo torej dvignjenih.

Borze.

Do junija 1931 so naše borze delale normalno, pozneje pa je vsled pomanjkanja trgov in gotovine nastopila stagnacija s progresivnim padanjem kurzov. Sicer se pa borze niso zapirale. Skupni poslovni promet naših borz je znašal lani 5.837 (6.57 l. 1931 ali +12%) milijonov Din. Trgovina z devizami je padla od 5.846 na 5.290, trgovina z vredn. papirji pa od 730 na 547 milijonov Din. Iz zadnjega se vidi, da je lani borzni promet naših efektov (vred. pap.) padel za 25%. — Kurzi so v teku leta beležili te-le izgube: (Pomni! Indeks akcij se računa v odstotkih vplačanega kapitala. Le tako je mogoče napraviti statistiko, kajti delnice imajo najrazličnejšo nominalno vrednost.) Od državnih papirjev je najbolj popustila vojna škoda, katere povprečni letni indeks je padel od 143.0 l. 1930 na 118, lani, torej za 24.2 točk. Dalje 4% agrarne obveznice z indeksom 101.7 (123.3), 7% investicijsko posojilo 104.6 (116.1) Slabi tendenci se niso mogle izogniti niti akcije N. B. (nom. 4000 Din), katerih kurz je znašal konec marca 7.920, junija 6.500, sept. 4.750, a 31. dec. 5.900. Od ostalih akcij kažejo največji padec akcije industrije 64.4 (99.9), nato pride indeks raznih podjetij 103.4 (238), gozdnih podjetij 59.9 (91.7), metalurgije 89.4 (97.1). Akcije bank, kar je za naše razmere karakteristično, so padle le neznatno, na 119.9 (122.6). Kurz Blairovega posojila je znašal v Zagrebu koncem 1930 92, konec 1931 pa 58. Vidimo torej ogromen padec vrednosti in

uničujoč nesmisel kapitalističnega gospodarjenja. Istočasno je znašal borzni promet na efektivnih borzah: Beograd, Zagreb, Ljubljana. Skupno v milijonih Din:

1928	3,060.187	3,210.622	955.960	7,226.769
1929	2,257.997	3,397.735	980.069	6,635.801
1930	2,136.217	3,481.262	958.516	6,575.995
1931	1,771.000	3.212.057	854.108	5,837.170.

Največji padec je bil v zadnjih 3 mesecih 1931 v Belgradu in v Ljubljani. Promet na produktivnih borzah se je zmanjšal od 1.579.938 l. 1928, na 937.426 l. 1930 in na 398.870 l. 1931. Kdo dominira v naši državi, vidimo še enkrat iz primerjave kurza delnic koncem decembra 1931 (1926 = 100). Brodarska podjetja 124.4 (1928 137.7), banke 119.9 (127.5), razna ind. podjetja 103.4 (161.6), metalurgija 89.4 (124.5), agrarna industrija 64.4 (140.9), šumska industrija 59.9 (109.0). Kakšne profite so šele morala imeti podjetja v prejšnjih letih, da so se akcije v nekaj letih dvignile za 50%. In katere padajo danes???

Vsled padca akcij še nikakor ni padel dobiček, videli bomo pozneje, da se je vsled večjega izkoriščanja in racionalizacije še dvignil.

Poljedelstvo.

Celokupna svetovna s pšenico obsejana površina (brez Rusije) znaša 135.503.000 ha ali 900.000 (0.65%) manj kot prejšnje leto. Torej da se obdržijo cene, morajo ljudje manj pojesti. Pri nas je bilo lani zasejane 2,182.858 ha pšenice, t. j. za 0.54% več kot 1930. l. Glede pšenice je Jugoslavija enajsta država na svetu, v Evropi je na 6. mestu (Rusija, Francija, Italija, Španija, Romunija). Pšenice je svet lani pridelal (brez Rusije) 98,730.100 ton, t. j. manj 2.53% kot 1930. V naši državi pa se je pšenični donos v primeri z 1930 povečal za 23% na 2, 688.627 ton. Stradati bi nam torej ne bilo treba, če ne bi izvozili nad 400.000 ton pšenice, za katere so še morali naši konzumenti vsled žitnega režima plačati ca. 300,000.000 Din, kar so seveda spravili v žepe akcionarji Privilegirane izvozne družbe. Slovensko delovno ljudstvo je bilo tako okradeno za ca. 100,000.000 Din, konzum pa je padel za tretjino in v Bosni in Dalmaciji ni bilo kruha.

Koruze je bilo pri nas lani posejane 2, 492.268 ha (1.01% več). Jugoslavija zavzema torej 6. mesto na svetu, v Evropi pa tretje (za Rusijo in Romunijo). Produkcija koruze je bila lani 3,284.496 (— 5.19%). Ječmena, ovsu in rži je bilo lani obsejane na 1,095.000 ha (— 37.000 ha). Produkcija 6,850.100 ton (— 4.28%). Dasi je bila lani žetev v splošnem dobra (glede pšenice druga, glede koruze peta najboljša v zadnjih 10 letih), ni vsa njena vrednost koristila poljedelcem niti toliko kot ona v letih največje suše ali povodnji. Zelo nizke cene, za katere je kmet prisiljen prodajati svoje produkte, so znatno znižale njegov reelen dohodek, ki je v dosti slučajih padel celo pod 1000 Din letno na družino. Ker pa tudi cene ostalih produktov, ki jih rabi, n. pr. tekstilno blago, niso padle, je tako dvakrat prikrajšan, prvič pri prodaji in drugič pri nakupu in mora vse svoje potrebe reducirati na njega nedostojen minimum. Tudi se lani cene naših žitaric niso ravnale po gibanju cen na svetovnih borzah. Pri nas je bila odkupna cena pšenice zakonito urejena na 1.700 Din za tono, po svetu polovico manj. Izvozni bankirji so tako na račun dragega domačega konzuma zaslužili polovico vrednosti vse izvožene pšenice. Cena koruze je na naših borzah padla le za 6.36%, to je 40% je bila dražja kot v drugih državah.

Cene ječmena so narastle za 5%, ovsu za 15%. Vidimo torej, komu je žitni režim največ koristil. Fižol je padel za 33%, lan in konoplja za 31%, slive za 40% itd.

Živinoreja.

Lani se je stanje naše živinoreje strašno poslabšalo. Vzroki leže na eni strani v dvigu cen živinske krme, kar je dovedlo do večje prodaje in padca cen. Na drugi strani pa so se zmanjšale možnosti našega izvoza vsled svetovnega padca konzuma. Vse to je slabo vplivalo na stanje našega trga, katerega cene so lani strahotno padle. Seveda nosi večino krivde naš domači kapitalizem sam, ki se skuša bogatiti na račun poljedelskega producenta. Najbolj so padle cene svinj, padle so povprečno za 25.6%. Cena volov je padla za 18.4%, ovac za 21.9%, masti za 28.2%, slanine za 33.6%, jajc za 13.6% in zaklane živine za 22.9%. Seveda se to pri cenah trgovcev in mesarjev ni skoro nič poznalo. Koliko so škode pri tem utrpeli mali producenti, se najbolje uvidi iz statistike izvoza naših živalskih proizvodov. Za še večji izvoz svežega mesa smo dobili 14.2% manj kot 1930. Živih svinj so morali izvoziti za 12.3% več, da so dobili isti donos kot lansko leto. Izvoz žive živine se je zmanjšal za 9.8%, njena vrednost pa za 29.4%. Pri izvozu jajc je padla količina za 13.3%, vrednost za 21.8%. Še nepovoljnija je situacija, če primerjamo te številke z onimi iz leta 1928 ali 1929. Vsak si lahko ustvari pravilno sliko o politiki z našimi cenami iz sledečega indeksa, ki ga od leta 1926 (je 100) na podlagi 55 različnih produktov tedensko izračunava naša Narodna Banka:

	1928	1929	1930	jun.	1931 okt.	dec.	1932 febr.	marec
Živalski produkti:	108.6	107	96.3	71.7	66.1	58.6	57.6	55.0
Industr. produkti:	98.0	92.6	80.3	71.7	69.3	68.5	68.8	68.3

Tako je padel indeks živine v zadnjih 2 letih za 19.6, rastlinskih prod. (žita) za 33.9, ind. prod. le za 18.1 točk. Samo lani pa rastlinskih za 1.1, živalskih za 23.4, industr. le za 4.3 točke. Letos pa živalskih za 3.6, industr. pa za 0.2 točke. Tako industrijski magnati ubijajo naše živinorejce. Poglejmo si še na kratko izvoz najvažnejših poljedelskih produktov lanskega leta v milijonih Din (v oklepaju za leto 1930): pšenica 475 (manj 1), koruza 206 (manj 341), mekinje 8.2 (manj 8), zelenjava 37 (manj 61), sveže sadje 136 (manj 16), slive 35 (manj 10), hmelj 11 (manj 10), konoplja 59 (manj 26), govedo 217 (manj 102), plem. živina 80 (manj 37), živina 105 (manj 7), sveže meso 196 (manj 33), jajca 399 (manj 112), lesa pa le polovico itd.

(Konec prihodnjič.)

Paul Einzig:

Za kulisami mednarodne finance*

(Priredil V. P.)

Creditanstalt.

Do spomladi 1931 se je razvijala kriza počasi in korakoma, toda po maju se je razširila silovito. Izhodišče bančne krize v srednji Evropi je bilo zrušenje Creditanstalta. Ta kriza se je v nekaj mesecih razrasla v svetovno paniko, kateri moremo vzporediti le valutni kaos povojnih let. Tu so se prvič pred vsem svetom pomerili fr. in angleški interesi. Do tedaj so se vodile borbe za zaprtimi vrati na konferencah, po ministrstvih in po bankah. Svet o teh bojih ni nič vedel. Sedaj pa je bil priča vroče borbe in videz prijateljskega sode-

* Paul Einzig, »Behind the Scenes of International Finance«, London 1931.

lovanja je bil razbit. Sredi maja je razglasila avstrijska vlada, da je radi težkih izgub potrebna sanacija Creditanstalta od strani države in narodne banke. Vest je prišla čisto nepričakovano. Mislilo se je, da bo mogel ta zavod kljub znani nelikvidnosti prebroditi krizo brez tuje pomoči. Banka se je začasno bilančno popravila, a optimisti niso računali s psihološkimi momenti. Domači upniki so izgubili glave in dvignili vloge. Alarm je prešel tudi v inozemstvo, posebno še ker vlada dolgo ni dala svoje garancije. Vlada bi morala prispevati ca. 150 milijonov, toda Fr. so posojilo obljubili, a ga odlašali in končno postavili Avstrijo pred ultimatum: ali carinska unija ali posojilo. Za kratkoročen kredit v iznosu 2,3 milijona funtov šterlingov naj bi Avstrija prodala svojo politično samostojnost. Z ozirom na dejstvo, da bi pomenilo 70 milijonov Nemcev stalno nevarnost za 40 milijonov Fr., je avstrijska samostojnost gotovo vredna nekih finančnih žrtev.

Razen Fr. in Češkoslovaške se nobena država prav za prav trdovratno ne protivi »Anschlusu«. Če hoče tedaj Fr. imeti samostojno Avstrijo naj ji dá eksistenčno možnost. Fr. so tačas operirali z malo prepričevalnim argumentom, da bo Avstrija poplačana za carinsko unijo s Panevropo. »Zelo majhna pa je verjetnost, da bi jo doživela naša generacija.« Proti kakim 20 milijonom funtov šterlingov dolgoročnega posojila bi ne bilo dosti oporekati, a Fr. so hoteli peči kruh brez moke. Predpostavljali so, da brez njihove udeležbe Avstrija posojila ne bo dobila. London zaradi svojih skrbi ni bil voljan posoditi; iz Amerike radi depresije ni bilo nič pričakovati, od manjših držav pa tudi ne, če večjih ne bi bilo zraven. Ker je stavila Fr. zahteve v času, ko se je bilo treba takoj odločiti in ne iskati pomoči drugod, je mogla upati, da bo zmagala. Toda Avstrija je rajši pustila skrahirati banko in državo kot pa udati se pritisku. Tedaj pa se je oglasila Anglija in dala Avstriji celo potrebno vsoto 5 milijonov funtov šterlingov. Položaj je bil trenutno rešen. — V Fr. je sledil izbruh jeze. Avtor trdi, da je dala Anglija posojilo le iz stvarnih razlogov, ker je hotela ščititi angleške upnike in preprečiti splošno katastrofo; političnih razlogov za posojilo da ni bilo. Napetost med Parizom in Londonom je močno narasla. Poraz je bil bridek in Fr. je čakala dneva revanše. — Uspeh posojila pa ni bil dolgotrajen.

Nemška kriza.

Prav malo jih je spoznalo celotni smisel avstrijskega debakla. Nikdo ni slutil, da se je začela največja finančna kriza v zgodovini. Tudi dobro informirani bančni krogi so bili še vedno optimistični. Toda po nekaj tednih se je pokazalo, da se škoda ni dala več popraviti in da se vihra ni ustavila niti na mejah Avstrije, niti na mejah srednje Evrope. Pred majem so bili Američani vseskozi na uslugo velikim nemškim D-bankam, ker so le te uživale popolno zaupanje v Newyorku in Londonu.

Njih kredit je bil skoraj neomejen in so se ga posluževale v polni meri. Do l. 1928 je dobivala Nemčija v Ameriki dolgoročne kredite, po ameriškem krahju pa kratkoročne, ki so šli dejansko v reparacije, tedaj ponajveč v Francijo. Toda francoske banke niso imele v Nemčiji kaj znatnih kreditov, od spomladi 1929. naprej sploh niso več dajale kreditov (pod vladnim vplivom) in ob izbruhu krize je bila njih udeležba minimalna. Praznoto so morali izpolniti drugi kreditorji. Ti so se pač zanašali na obljubo nemške vlade, da ona garantira plačevitost bank, kar se je pozneje izkazalo kot upravičeno. Bankirji pa niso upoštevali političnih momentov. Da Nemčija ne bo trajno plačevala reparacij, so vedeli, a so obenem pričakovali, da se bo izvršil odpis zlahka. Za to je govorila pripravljenost Francije. Dawesov in Youngov načrt sta značila dve stopnji. Od 1922. do 1930. se je v mednarodni politiki še vedno našel kak kompromis med nasprotji, ki so razbila marsikatero konferenco. Bankirji so mislili, da politika tudi sedaj ne bo ruinirala gospodarstva. Toda Francija se je čutila l. 1931. sposobnim preiti v finančno ofenzivo. Do tedaj je Franciji kazalo, da preprečuje finančno krizo v Nemčiji, ker bi bile ogrožene reparacije. Toda Francija je bila že toliko močna, da je mogla žrtvovati reparacije političnim uspehom. Ovirati bi jo mogla le prosti Newyork in London, ki pa sta bila že zapletena v lastne težave. Tudi najboljši mednarodni bankirji niso nič slutili o načrtih francoske finančne diplomacije.

Maja 1931. začno ameriške banke odpovedovati kredite. Vzrok je bilo nezaupanje radi Creditanstalta. V mednarodni financii neizkušeni Američani niso videli vseh zlih posledic naglih odpovedi niti zase niti za druge. Begu ameriškega kapitala so morale slediti tudi angleške, švicarske in nizozemske banke. Nemška državna banka je morala dajati za varstvo marke svoje zlato. V to stanje pade Hooverov enoletni moratorij. Toda bil je prekratko odmerjen. Kajti nihče ni upal na zboljšanje po 12 mesecih in vsakdo je hotel imeti svoje na varnem. V Franciji je naletel moratorij na bojzljivo nezaupanje, ker so se zbal za svoje najmočnejše orožje — reparacije, ki naj bi se predvidoma močno revidirale. Francija je z obiranjem malenkosti psihološko vrednost moratorija skoro čisto uničila. Dala je svetu razumeti, da s črtanjem reparacij ne bo nič. Dolgo mešetarjenje za moratorij je povzročilo pospešen beg domačega in tujega kapitala iz Nemčije, tako da v trenutku, ko je Francija moratorij sprejela, krize ni bilo mogoče več zadržati. Vsi novi inozemski kre-

diti so mogli ustaviti plaz le za nekaj dni. Ko so bili ti izčrpani in od nikoder ni bilo nič več pričakovati, je mogla rešiti Nemčijo pred popolnim polomom njenih financ le še Francija. Francoske sanje so se uresničile. Mogli so diktirati pogoje in ceno svoje pomoči: opustitev carinske unije in opustitev gradnje nove križarke. Nemška vlada tega drugega Versaillesa ni upala sprejeti, ker bi jo sicer takoj vrgla fašistična revolucija. Francozi niso uspeli. Zaupanje bančnega sveta je do tedaj slonelo na nemški politiki, ki je imela smisel za realnost. Da bi Nemčija rajši falirala kot pa dala politične koncesije, ni nihče pričakoval. To novo zadržanje je Nemčiji silno škodilo in se v eni generaciji ne bo dalo popraviti. To se pravi, da Nemčija tudi pri normalnih razmerah v bodoče ne bo dobila kreditov za reparacije; to se pa tudi pravi, da Francija ne bo dobila na račun reparacij nič več kot bo znašal presežek nemškega izvoza. Gotovo je to draga zmaga in pameten kompromis bi bil za Francijo boljši, ker bi dala Nemčija za odgovarjajoče znižanje reparacij primerne politične koncesije; tako pa bo morala Francija pustiti mnogo večjo redukcijo kot junija 1931.

Vihar v srednji Evropi.

Ker se Nemčija ni udala, je strah inozemstva naraščal in beg kapitala se je še povečal. Državna nemška banka ni bila več kos napetostim in vlada je odredila bančno zaporo, da izbegne splošni paniki ter je morala izdati dalekosežne ukrepe: dejanski moratorij. Prekinitev bančnega poslovanja je bila brzokone mišljena le kot signal za ostali svet. Učinek te krize je bil ogromen. Podlegle so banke v vsej srednji Evropi, v Baltiku in na bližnjem vzhodu. Najbolj pa je bila prizadeta Madjarska radi ozke zveze njenih bank s Creditanstaltom. Omejiti je morala izplačila v inozemstvo. — Le Francije se nemška kriza ni dotaknila, ker so francoske banke svoje kapitale že preje umaknile iz Nemčije. Vsi drugi nemški upniki: Amerika, Anglija, Nizozemska, Švica, so bili hudo prizadeti. V Ameriki je zaradi tega nastopila poostritev krize, v Angliji pa so nastali prvi dvomi glede odpornosti angleške valute. Že preje je Anglija opozorila Francijo, da bi bila posledica nemškega kraha moratorij v Angliji. Nervoznost pariških bank pa je naraščala in z njo odpovedi pri angleških bankah, vsled česar je Anglija izgubila mnogo zlata. Močno je bila prizadeta tudi Švica in položaj njene narodne banke je bil v nevarnosti. Znatne težkoče so nastale tudi na Nizozemskem. Obe državi sta si pomagali z odpovedmi v Londonu, kar je situacijo še bolj poslabšalo.

Le s Francijo in njenimi zavezniki je ravnala kriza milo. Finančne nevarnosti na Poljskem, Češkoslovaškem in v Jugoslaviji so se premagale, ker je posredovala Francija, ali je bilo vsaj pričakovati, da bo, in je bil že samo s tem položaj pomirjen. Le v Rumuniji je prišlo do ostrejših izrazov krize in ustavitvev izplačil, morda radi tega, ker je kvitirala Francija Nemcem prijaznejši novi romunski kurz z negotovo podporo, ki sicer ni povzročila težke krize, pa tudi ni nudila privilegiranega stališča kot ostalim zaveznikom. — Julija in avgusta so sledile konferenca za konferenco: Basel, Paris, London. Zadnja rešilna bilka je bila, da Francija pomaga Nemčiji. Z negativnim izidom londonske konference, ki so Francozi prepovedali vsako diskusijo o bistvenih vprašanjih, je bilo konec. Fiasko si delita Francija in Nemčija. Seveda si ni mogoče razlagati nemške nepopustljivosti brez povojne agresivnosti francoske politike, ki je kriva današnjega razvoja. Gospodarsko je ostala Nemčija še nepričakovano trdna in mirna; če bi bila tudi politično, bi bilo krize kmalu konec. Toda za to bi bil morda sposoben le kak svetniški narod, ki bi mogel mirno prenašati skozi 12 let vse francoske brezobzirnosti.

Kriza v Londonu.

Francija se razumljivo ni hotela odreči »pravicam«, katere ji je prinesla zmaga. Vztrajala je na političnih zahtevah, za katere tedaj nista bili zreli niti Avstrija niti Nemčija. Prva radi angleškega posojila, druga pa zato ne, ker je upala na London in Newyork. Nemške mase pa tudi niso vedele, da Amerika ne bo svojega denarja metala enostavno skozi okno in da bo London pomoč preje potreboval kot pa jo mogel dati. Pogoj končnega cilja Francije je bil ta, da postane beda Anglije svetovno znana in da se morebiti pusti funt pasti, ali pa da se v zadnjem trenutku nudi Angliji roko v pomoč in tako javno proglasi odvisnost od Francije. Izbrana je bila druga pot. Francoska dobroimetja v funtih in interesi njihove zunanje trgovine so govorili proti razvrednotenju funta. — Vsled krize v srednji Evropi je bil omajan tudi London. Krediti v Nemčiji, Avstriji in Madjarski so brezupno zmrznili. Ko se je začelo izvažati zlato v množinah, je bojazen za varnost funta narasla. Francoske banke so dale signal. Zlato je teklo v Pariz v ogromnih množinah. Šele zadnji teden julija, ko je zlato zaklad angleške banke padel na okoli 130 milijonov funtov šterlingov, je bila dosežena kritična točka, ko je bilo treba obrniti vesla. Francoska narodna banka je naenkrat začela podpirati funt in istočasno je francoski tisk prešel iz skrajnega pesimizma v miren optimizem o izgledih funta. Francoska narodna banka je ponudila angleški kredit. Se v tistih kritičnih dneh so mislili v Londonu, da ne bodo

rabili francoske pomoči. Pričakovali so zmagovite podpore Amerike. Toda čeprav so bili tudi v Ameriki s francoskimi diktatorskimi stremljenji skrajno nezadovoljni, so vendar ameriške banke vezale svojo pomoč na soudeležbo francoskega kapitala. Svetovale so tedaj Angležem, da Francijo materijelno zainteresirajo za obrambo funta. Ponosna Anglija se je morala obrniti na Paris, ki je ponudil 50% udeležbo, a za garancijo si je izgovoril zlati zaklad angleške narodne banke. To je bil zelo trd pogoj in če bi postal splošno znan, do posojila gotovo ne bi prišlo. Angleži so mislili, da posojila ne bo treba, ker je francoska narodna banka sama tako močno podpirala funt (v 10 dneh ga je nakupila za 15 milijonov funtov šterlingov) in vplivala na francoske banke, da so nehale z odpovedmi v Londonu. Toda francoska narodna banka je opozorila angleško vlado na provizoričnost svoje podpore in stavila kot rok 31. julij. Če Anglija ne pristane, bo funt prepuščen usodi. Mnogi so se sicer upirali, večina pa je pogoje sprejela pred potekom roka. V naslednjih tednih je bila borba za stabilnost funta naravnost obupna. 50milijonski kredit ni mogel odpomoči nezaupanju, kajti čista zguba angleške narodne banke je bila predvidena na celih 500 milijonov funtov šterlingov. Francozi so s svojim deležem krili tudi svoje protovoljne nakupe funta. Francoska finančna diplomacija je dosegla svoj cilj, kajti svetu je bilo dokazano, da ni pričakovati od Londona sploh nič več in od Newyorka tudi nič brez sodelovanja Francije. Prva posledica te zmage je bilo francosko posojilo Madjarski, ki je morala sprejeti francoske pogoje v celoti in tej kapitulaciji je sledila opustitev carinske unije od strani Nemčije in Avstrije. Francozi so upali, da so izvojevali zmago zelo poceni. Mislili so, da je funt utrjen in da so upostavili prestiž Londona brez izgube svojih naložb. Toda to upanje je varalo.

Francija proti Italiji.

Predmet francoske finančne diplomacije pa ni bil samo ta, da onemogoči morebiten nemški napad z izključitvijo angleško-ameriške gospodarske pomoči. Imela je tudi sredstva za pritisk na Italijo. Odnosaji med Francijo in Italijo so postali slabi zlasti po fašističnem prevratu. Bržkone bi bila Italija v slučaju nemško-francoske vojne na strani Nemčije. Naloga francoske zunanje politike je tedaj, da utrdi in ojači naravnega nasprotnika Italije — Jugoslavijo, čeprav morda tudi preko njene naravne moči. Toda jugoslovansko zavezništvo bi v francosko-italijanski vojni postalo problematično v slučaju, če ima Italija za hrbtom Jugoslavije trdna zaveznika — Madjarsko in Bolgarijo. Če Francija podpira Malo antanto proti Madjarski, tedaj misli predvsem na Jugoslavijo, katere pritisk na Italijo hoče ojačiti. V slučaju vojne v Evropi bi bila Madjarska tako zaposlena s Češkoslovaško in Rumunijo, da bi mogla Jugoslavija svoje velike moči vreči na italijansko fronto. V tej kombinaciji pa sta dve pogrški: v slučaju vojne v Evropi Rusija gotovo ne bi bila nevtralna in Rumunija, ki bi morala braniti svojo besarabsko mejo, bi bila izločena iz srednje Evrope, dočim bi imela Češkoslovaška polne roke dela z nemško-avstrijsko zvezo. Tako pa bi bile sile Jugoslavije vezane na madjarsko in bolgarsko fronto in Italija bi z vso svojo močjo nastopila proti Franciji. Da se izboljšajo izgledi jugoslovanskega zavezništva, je morala tedaj Francija Italijo izolirati. Kriza v srednji Evropi je nudila priliko za to. V zvezi s polomom Creditanstalta so bila Madjarski odpovedana inozemska dobroimetja v veliki množini. Madjarska je tedaj zaprosila mednarodno reparacijsko banko za dalje in večje posojilo; radi nemške krize pogajanja niso napredovala. Na London ni bilo misliti. Francija je zahtevala odmaknitev od Italije in zboljšanje odnosov z malo antanto. Istočasno je poskusila zopet svoj stari priljubljeni načrt, da naj bi se namreč upostavila nekdanja podonavska monarhija, ki bi bila najjačja garancija proti nemško-avstrijski zvezi. Ugovori male antante niso bili nepremagljivi, ker so vse te države navezane na francosko podporo: brez nje bi bile na milost in nemilost izročene krizi. Do danes se konkretnega še ni nič izvršilo, toda Francija bistro preži na primeren trenutek za restavracijo Habsburžanov pod svojo egido.

V Budimpešti so do zadnjega čakali na Italijo, ki je pred malo časa dala neke neobvezne obljube. Toda Italija ni dežela kapitala. Ker pa je bilo italijansko madjarsko prijateljstvo temeljni kamen italijanske sprednje-evropske politike, so pričakovali, da bo Mussolini doprinesel tudi kako večjo žrtev. Toda italijanska pomoč je izostala. Sredi avgusta se Madjarska ni mogla več upirati francoskemu diktatu. Katastrofa je bila pred durmi. Vedno širši krogi so zahtevali opustitev stare politike in zavezništvo s Francijo, kajti od stare neplodne politike ni bilo pričakovati nič, ker Madjarska sama mali antanti ni kos in ker pridobitev izgubljenih pokrajin zavisi od vojne, katere pa morda še desetletja ne bo. Stari Bethlenov režim je padel. — Zopet so hoteli Francozi doseči kar največje uspehe s čim manjšimi stroški. Od 5 milijonov funtov šterlingov posojila naj bi prevzele 1 milijon madjarske banke, nekaj italijanske, švicarske in nizozemske, le 2,4 milijona bi odpadlo na Francoze, ki pa so s tem zneskom že poračunali stare terjatve, tako da je bil čisti znesek zelo majhen. Z neznatnim kratkoročnim posojilom je bilo konec madjarsko-italijanskega zavezništva. Rešitev madjarskega gospodarstva je bila provizorična in treba je bilo nadaljnje

francoske pomoči. To pa je francoska diplomacija ravno hotela. Za nadaljnjo pomoč se je zahtevala obširna finančna in politična kontrola.

Francija pa tudi ni pozabila drugega italijanskega zaveznika — Bolgarije, kjer je povsod manjkalo in je zastoj prosila v inozemstvu pomoči. Spričo nujno preteče nevarnosti se je Bolgarska rajši začela pogajati neposredno s francoskimi bankirji, kot da bi čakala na negotovo posojilo Društva narodov. — Sijajna taktika francoske finančne diplomacije je zadala Italiji odločilen poraz.

Evropski finančni diktator.

Toda glavno francosko bojišče je bila še vedno Anglija. Prvo posojilo je pustilo krizo funta odprto, ker je bilo preneznatno. Izginilo je v nekaj tednih; pod novo vlado »narodne sloge« je bil sklenjen nov 80 milijonski kredit, in sicer z vlado, ne več z narodno banko. Francozi in Američani so bili udeleženi vsak s 50%. Pod roko je bil protizakonito zastavljen tudi zlati zaklad banke. Francoski tisk je istočasno zahteval, da gre finančno sodelovanje sporedno s političnim, kar se pravi: proste roke Francije napram Nemčiji ali celo aktivno podporo francoske politike. Kriza pa je šla globlje, tudi drugo posojilo je bilo izčrpano in treba bi bilo tretjega. Francoski tisk je pisal tedaj naravnost izzivajoče in posegel v čisto notranje angleške zadeve. — Nemčija in Avstrija sta tedaj videli, da pomoči ni od nikoder drugod kot iz Pariza, ter sta v strahu pred inflacijo preklicali carinsko unijo. To je bila pač velika zmaga francoske diplomacije, ki je seveda hotela še več, namreč izjavo, ki bi vezala tudi za bodočnost. — Sredi septembra je bila Francija tako močna kot še nikoli: London čisto na tleh, Newyork v lastnih težavah ni hotel imeti z Evropo nič opraviti. Manjše sile kapitala v Evropi pa so bile same v defenzivi. Prav do Rusije je segla francoska zmaga. Nemci so do tedaj dajali sovjetom kredite preko Londona in Newyorka, Rusija se je morala sedaj nujno približati Franciji sami. Rusko-francoska pogajanja za pogodbo o nenapadanju so dobro uspevala. Gotovo bi Francija rusko nevtralnost za slučaj vojne z Nemčijo prav dobro plačala. — Finančna in dejanska tudi politična diktatura nad Evropo je bila dosežena. — Med tem pa je s padcem angleške kupne moči prešla kriza tudi na Francijo, toda iz triumfalnega navdušenja tožb ni bilo slišati. Tako političen narod kot so Francozi, rad doprineše za politične uspehe tudi gospodarske žrtve. Vsaka nova količina zlata, ki pride v Pariz, je pozdravljena kot novo orožje v francoskem arzenalu. Zato Francija brez političnih koncesij ne bo pustila pasti svoje finančne nadvlade. Šele če bo Francija izprevidela, da vodi zmaga njene valute v izolacijo njene politike, je upati, da bo začela drugače misliti.

Padec funta.

»L'hombre« se imenuje igra, ko napove igralec svojemu protivniku, ki ima v rokah vse adute in je napovedal svoj »grandissimo«, nasprotno svoj »nullissimo«. Take so bile karte ob igralni mizi mednarodne finance septembra 1931. Francija je imela vse adute, Anglija nobenih. Zlata rezerva Francije se je bližala vsoti pol milijarde funtov, Anglija jo je imela le še ca 130 milijonov. Francozi pa so še imeli v Londonu svojih 100 milijonov; če bi še to odtegnili, bi bil funt čisto upropaščen. Pomoč so bili Francozi pripravljene nuditi le za ceno politične neodvisnosti angleške zunanje politike. Toda izbira je ostala Angliji prihranjena, ker po vseh prizadevanjih funta ni bilo mogoče več rešiti; daljše zdravljenje bi agonijo le podaljšalo, ne da bi izpremenilo končni rezultat. Francija padca angleške valute ni mogla hoteti, pač pa stanje, ki je bilo avgusta 1931, ko je držala funt, kakor je bilo njej prav. Pripravljena je bila na nove kredite, ker je vedela, da z razvrednotenjem funta pride tudi osvojitve Anglije izpod francoskega političnega vpliva. Stvarno bi bila za Anglijo boljša prejšnja devalvacija kot poznejša, ki je povzročila le škodljivo zadolžitev. S francoskimi krediti so se okoristili le francoski imetniki funtov, katere so lahko ugodno prodali. Ker je vsota francoskih dobroimetij v funtih skoro enaka vsoti francoskih kreditov, je to prav za prav zamenjava funtov s franki brez izgube. 18. septembra je bilo sporočeno francoski vladi, da je opustitev zlate podlage funta neizogibna. Še zadnje uro je Francija ponudila kredit v iznosu 32 milijonov funtov šterlingov ob enaki udeležbi Amerike. Angleži pa so odklonili, ker so spoznali, da bi bil brezkoristen.

20. septembra je Anglija na francoski grandissimo napovedala nullissimo. Na polju internacionalne finance je pomenilo to veliko zmago Anglije in težko klopoto Franciji, ki ni mogla več diktirati angleške zunanje politike. Izbruh francoskega tiska so bili razumljivi. Francoska finančna diplomacija se je izkazala velikim le v razdiranju. V očeh Francije je bila opustitev zlate podlage zahrbtnen manever proti Franciji. Generalni štab francoske finančne diplomacije je svojo strategijo hitro akomodiral spremenjenim razmeram. Da ne bi naredila Anglija isto pot kot Francija l. 1926., je bilo treba držati funt na višini prvih dni po opustitvi zlate valute. Če bi Anglija na to pristala, bi se dalo izvesti. Francoski tisk je krčevito širil vest, da bo funt stabiliziran na 100 frankov in je izražal pripravljenost Francije, da da v tem slučaju stabilizacijsko posojilo. Toda Anglija je bila pred volitvami in si vlada take odločitve ni mogla dovoliti.

Francija proti Ameriki.

Da je bil povabljen Laval v Ameriko, to je dosegla spretna manipulacija francoskega tiska. Namen je bil sklenitev nekeke alianse velesil zlata. Amerika je bila že tedaj kljub veliki zlati rezervi v slabšem položaju, ker je imela velike inozemske naložbe in mnogo posojil v inozemstvu, ki so »zmrznila«. Sicer je rezerva mogla zadostiti vsem morebitnim potrebam, a vsako odtegotvanje zlata bi moglo povzročiti paniko. Do septembra je užival dolar polno zaupanje sveta in dotok novih kapitalov je bil stalen. Koncem meseca pa je začela Francija z velikimi nakupi zlata, z manjšimi pa so ji sledile Nizozemska, Belgija in Švica. Dnevno je šlo zlata v Evropo za ca 50 milijonov dolarjev, tako da je znašal odtok v treh tednih nad 600 milijonov. V začetku je bil ta odtok izravnán s pritokom iz Južne Amerike, Kanade in Daljnega vzhoda. Toda stalnost pojave je vzbudila dvome, odpovedi so naraščale, ameriški efekti so se realizirali, nakupovale so se tuje valute v visokih zneskih. Med inozemskimi upniki je gospodoval Pariz s svojim 600milijonskim dobroimetjem in določal tempo in izmero bega iz dolarja. Francoska narodna banka je svoj konto lahko vsak čas odpovedala. Teden dni pred Lavalovim obiskom pa je prišel v Newyork pod-ravnatelj francoske narodne banke, da mu pripravi teren. Francoska vlada je rabila svoje dolarske naložbe kot potezo v igri pogajanj z Ameriko. Ameriško naziranje o političnih dolgovi je vzbudilo v Parizu naraščajoč nemir. Daljši moratorij bi prekrizal francoske načrte. Kajti 40 milijonov Francozov ne more javno demonstrirati proti temu, kar bi bilo za poldrugo milijardo ljudi prav. S tem bi se Francozi zasovražili po vsem svetu. Zato do radikalnih predlogov ni smelo priti. Vse je šlo po željah Francije: dolar se je zamogel držati le s pomočjo francoskih bank. V Varšavi je izbruhnila celo dolarska panika, v Ameriki sami pa je nastala nervozna napetost. Statistično se je dal odtok prenesti, ne pa psihološko, ker je mogel biti signal za paniko. Francozi so izjavili, da je usoda njihovih dolarskih naložb odvisna od kurza dolarja in zahtevali zvišanje diskonta v Ameriki na 3,5% z ozirom na njihove javne naložbe. Zastopnik francoske narodne banke o vsem ni dal nobenih končnih odgovorov in prepustil zaključek — Lavalu. Vsakdo ve, da pomeni zvišanje obrestne mere ponoven padec cen blaga in Francozi so hoteli za ceno kakih 5 milijonov oškodovati ostali svet za prav toliko milijard in preprečiti nov pogon gospodarstva. Kot se zdi, se je Franciji posrečilo doseči od Amerike večji del njenih želja. Saj je Hoover izjavil, da brez Francije v vprašanju reparacij Amerika ne bo nič ukrenila. Tudi vprašanje obresti in garancije kurza dolarja se je uredilo.

Izgleidi.

Finančna vojna je v večjem delu kriva zaostritve krize. Najhujše morda šele pride in vsak dan nam lahko prinese novo zlo. So pesimisti, ki napovedujejo konec civilizacije. Napovedujejo tudi prevzem kapitalističnega gospodarskega sistema po komunizmu. Celó zmerni presojevalci računajo s povratkom k primitivnejšemu življenju po celem svetu. Vse to more biti pretirano, a brez dvoma bodo morale cele generacije nositi posledice francoske finančne vojne. Sedanja gospodarska in družabna stavba se je gradila več kot eno stoletje; za novo solidarno stavbo bo torej potrebno nič manj kot zopet eno stoletje. Če pa se bo razdejanje nadaljevalo, tedaj bodo narodi videli rešitev iz svoje bede le v novi svetovni vojni in razredni boj se bo razvil v svetovno revolucijo! — Temu se da izogniti le s prenehanjem gospodarsko finančne vojne. Vprašanje političnih plačil se mora rešiti končnojavno. Provizorična polovičarstva ne bodo razpršila megle negotovosti. Le pravilnejša razdelitev zlata bo mogla ustvariti novo zaupanje. Ključ rešitve ima v rokah Francija. Toda iz sedanjega mišljenja, da je njihova varnost pred vojaškimi napadi v zlatu, jih bodo spravila morda šele dolga leta, v katerih pa beda ne bo nehala.

(Konec.)

Ocene

Gospa Bovaryjeva, Gustave Flaubert; Vstajenje, L. N. Tolstoj; Cezar, M. Jelušič — te tri knjige je izdala v l. 1931 založba »Hram«.

Predvsem bi rad omenil prvi dve knjigi, ki zaslužita vso pozornost. »Vstajenje«, tretje največje delo Tolstoja je sicer slovenski javnosti že znano delo, vendar je prav, da smo dobili nov prevod in sicer po Vl. Levstiku,

ki je naš najboljši prevajalec iz ruščine poleg Jos. Vidmarja. Manj znana je Gospa Bovaryjeva. A vendar sta si ti deli v nečem zelo slični, ne mislim samo po zunanji formi, po realističnem pisanju, temveč tudi po zasnovi dela, vendar v nekem obratnem pravcu. V ospredju je povsod ženska. Gustave Flaubert vzame povsem navadno žensko boljših slojev z dežele in jo tira do skrajnosti, na rob pro-

pada, do navadne prostitutke, dokler ne seže po strupu in se tako reši vsega. Obratno smer je zbral Tolstoj. Njemu ni, da bi kazal pot propada (kar je že itak storil v Ani Karenini), temveč vstajenje umirajoče, propadajoče duše, Katjuše Maslove, prostitutke po poklicu in celo zločinke. V tem sta si knjigi kot nekako dopolnili. Povsod v ozadju pa stoji človek, tisti človek, ki vedno hoče znova vstati in živeti; Flaubert ustvarja svoj lik s silo umetnika, ki nikjer ne zvrta krivde na svet, vsaj vidno ne. Tolstoj je pri tem že za korak dalje: ni več samo umetnik, temveč tudi reformator, kakor moralni tako socialni, vzdikajoč po novi družbi, po družbi malega človeka, ki ga ne bo tlačila knežja noga. Zato je v Tolstojevi knjigi mnogo filozofije, naravnost izbruhov, na vso gnilo »višjo« družbo, dočim Flaubert riše svoje malomeščane z rahlo ironijo. — Knjigi priporočam vsakomur, ne kot zanimivi, temveč kot visoki umetniki, opisujoči globoko tragiko človeka. Knjigi sta izšle v prevodu V. Levstika, žal z mnogimi tiskarskimi pogrškami, kar zelo moti.

Jelušičev Cezar je preveč filmsko delo in preveč opevajoča mogočnost Cezarja v besedi, ne pa v dejanju. V dejanju je Cezar spreten politik in general a tista veličina, ki hoče Jelušič Cezarja v njo odeti, je prisiljena. Cezar kot je v knjigi ni ustvaritev, temveč prikazovanje zgodovinskih dogodkov, ki jih odkriva spretna roka; a prav to filmsko prikazovanje z dolgočasi in ostanje pri knjigi do konca hladno. Ali pa smo mi predalec odmaknjeni, da bi se mogli ogreti ob opisovanju mož kot je bil Cezar. — Knjigo je prevedel Fr. Albreht. **M. K.**

Miroslav Krleža: »Povratak Filipa Latinovicza«. Kot druga knjiga »Sabranih del M. Krleže«, katere izdaja zagrebška založnica »Minerva«, je pred dnevi izšel roman iz našega sodobnega življenja (kakor označuje knjigo založnica): »Povratak Filipa Latinovicza«. — Dejanje se vrši v neznanem hrv. mestecu Kostanjevcu, kamor se je po enajstih letih vrnil slikar Filip iz Pariza (ta je kot sedmošolec izmaknil materi stotak, pa ga zapil v družbi cestnic, potem pa moral z doma) k materi. Tu se zraven njega razvijajo romani še petih ljudi: Bobočke, nekdanje žene ministra Pavlinića; ko je tega uničila, se je spravila na finančnega magnata Baločanskega, ki se je iztrgal domu in družini (ki sta mu pomenila le kup dolžnosti!) pa šel za to demonško ženo v ječo, a svoje je spravil v grob. Poleg teh dveh je pretresljiv roman starega gruzinskega materijalista in cinika Sergija Kirilovića Kyrialesa, ki razen strašne otipljive logike in materije ničesar ne priznava, saj kot doktor ni zazrl duhovne strani človeka, čeprav je imel v rokah sedemindvajsetisočkrat človeške možgane... (Zelo je podoben zdravniku iz »Glembajevih«.) Dalje je zanimiv tip Silviju Liepach, pl. Kostanjevečki, ki živi še v starem vzdušju časti in slave, a radi obubo-

žanosti zaprosi za roko mater Filipovo, nekdanjo trafikantinja, a sedanjo lastnico treh hiš, ki si jih je zaslužila s telesom. Glavna oseba pa je pač Filip (ki je tudi zelo podoben po besedah Leonu v Glembajevih!), ki se je vrgel v luže kot gimnazijec, a se še ni izkopal iz njih; življenje mu je izjelo telesne in duševne moči, tako, da nima nikakega odpora, nikake volje, tudi ko ga najbolj žalijo. Prav za prav pa so vse osebe v Krleževem krogu ali degenerirane in brez trohice zdrave krvi ali pa so brutalno materijalistične. Ene same osebe ni, ki bi prinesla luč pravcu. Sleherna stvar zbudi pisatelju negativno nastojenje, posebej vera, duhovnik in neumetnik. Vse to osmeši na skrajno grob način. — Krleža se v svojih analizah zgublja, tako, da neznanost dejanje razvleče na široko umstveno razglabljanje; sleherno osebo in dogodek cepi na tisoče niti, a pri tem se niti za las ne umakne od črte, ki je skozi ves roman potegnjena: smešenje vsega, kar je pisatelju odvrtno. Njegova logika je železno močna od strani do strani in nihče ne more dvigniti prsta, da bi črtal; vendar je roman pri vsej svoji logiki premalo zvezan in to radi omenjena razvlečenosti v posameznostih. — Krleža pa se je tudi tu pokazal izredno močnega pisatelja, ki smeši poginjajočo meščansko civilizacijo z umom in širino kakor redki evropski socialni pisatelj. — bič.

Ivan Pregelj: Izbrani spisi. VII. zvezek, izdala Jug. knjigarna. — Pregelj sam opravičuje ta svoj zvezek, »... da utegne biti preprostim prijetno vzgojno berilo.« — Več je tudi težko povedati. V resnici je ta zvezek od vseh njegovih del najslabši, in se nikjer ne dvigne do prave umetniške izrazitosti, razen prve povesti: Dom gospe matere Serafine, kjer sicer skuša odgrniti zaveso in pokazati, da so tudi v takem domu kot je samostan ljudje, a vendar, ko se približa do resničnosti, in kjer bi moral orisati prave ljudi, se okrene in s tihim poveljevanjem konča. Cankarjeva Hiša Marije Pomočnice je strašna zgodba resničnosti, Pregelj tega v Domu matere Serafine ni zmoget. — Pregelj bi lahko ustvaril Slovencem marsikaj, če ne bi ostajal na sredi pota. Pregelj vidi in čuti, a zdi se, da ne upa povedati. Zato je njegov Dom samo poizkus približati se nečemu, a ne odkritosrečno izpoved. — Vsekakor pa je ta povest veliko boljša od drugih njegovih v tem zvezku, ki so zelo poljudno berilo. Sodeč po kvaliteti vseh do zadnjih zvezkov in po naslovih nadaljnjih zvezkov, bi ta prav lahko izostal, ker ni v njem nič takega, kar bi sodilo v izbrana dela. **Co**

Franz Werfel: Mladostna krivda. Roman. Izdala in založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Delo zavzema v novi slovenski prevodni literaturi vsekakor odlično mesto. Snov je zajeta iz polpreteklega sedanjosti in učinkuje zato povest s svojo duhovno silo življenjsko neposredno. Zato moramo knjigo le priporočiti. **V.**

Opozorilo uredništva.

Iz posebnih razlogov moremo priobčiti iz skupine člankov »Akademska mladina o sodobnih vprašanjih« le odlomka Mirka Javornika in Miška Kranjca.

Besedo

*o sodobnih vprašanjih
naj čita vsakdo = inteligent
in delavec!*

Naročite!

Vpišite se v
KREKOVO KNJIŽNICO!

Din 4.—

znaša mesečni prispevek
za broširane knjige in

Din 6.50

za vezane. Za ta denar
dobite

**tri lepe knjige
na leto,** ki bodo obse-
gale preko 700 strani.

Po pojasnila pišite na

**KREKOVO KNJIZNICO,
Ljubljana, Delavska zbornica**

KAVA

DNEVNO SVEŽA

PRI

LEGAT

LJUBLJANA

MIKLOŠIČEVA 28

SPECERIJA

DELIKATESA

ZAJUTRKOVALNICA

